

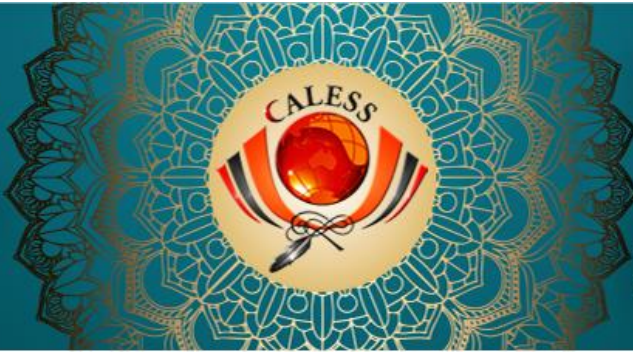
PAPER DETAILS

TITLE: Eski Türkçe Kur'an Tercümelerinde Kur'an Kavramı

AUTHORS: Suat ÜNLÜ

PAGES: 62-100

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/771975>

Eski Türkçe Kur'an Tercümelerinde Kur'an Kavramı

Suat Ünlü¹

Anahtar Kelimeler	Özet
Kur'an Kitap Hak Eski Türkçe Beşir	Bilindiği üzere dini bir metni tercüme etmek, metin içinde geçen kavramlara ad vermek gerek dini yönden yanlış adlandırmalar ve anlamlandırmalar sonucu günaha girme korkusu gerekse de bir metni bir dilden başka bir dile tercüme etme dillerin yapıları içinde çok zor olduğundan, insanlar hep işin kolayına kaçarak daha çok tercüme edilen dilin kelimelerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu çalışmada Türkoloji alanında büyük yer tutan dini metinlerden Eski Türkçe Kur'an tercümelerinde kavram/kavramların Kur'an örneğinde karşılıklarını tesbit ederek yeryüzünde çok eski zamanlardan bu yana geniş bir coğrafi alanda var olan Türkçenin bu kavramlara karşılık vermede ne kadar başarılı olduğunu gösterebilmektir.
Makale Bilgisi	
Gönderim Tarihi: 28.05.2019	
Kabul Tarihi: 20.07.2019	
Elektronik Yayın Tarihi: 27.07.2019	

APA'ya göre alıntılama: Ünlü, S. (2019). Eski Türkçe Kur'an tercümelerinde Kur'an kavramı. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 1(1), 62-100.

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, suatunlu@akdeniz.edu.tr

The Concept of Quran in Old Turkish Quran Translations

Keywords	Abstract
Quran Book Truth Old Turkish Besir	As it is known, translating a religious text and naming the concepts in the text should not only be fearful of temptation as a result of religious misnomerations and meanings, but also because translating a text from one language to another is very difficult in the structure of languages, people are always more likely they preferred to use the words of the translated language. The aim of this study is to determine the equivalence of the concepts in the Quranic translations in the old Turkish texts, which is one of the most important religious texts in the field of Turcology, and to show how successful Turkish has been in a wide geographical area since the ancient times.
Article Info	
Received: 28.05.2019	
Accepted: 20.07.2019	
Online Published: 27.07.2019	

Cited as (APA): Ünlü, S. (2019). The concept of Quran in old Turkish Quran translations. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences (CALESS)*, 1(1), 62-100.

1. Giriş

Yüce Allah insanoğluna birçok nimet vermiştir. Bu verdiği nimetlerin yanında birçok sorumluluk da yüklemiştir. İnsanoğlunun bu durum karşısındaki yegane görevi bu sorumlulukların karşılığını yerine getirmek ve nimetlere şükretmektir. İşte bu sorumlulukların karşılığını yerine getirmek ve verilen nimetlere de şükretmek içindir ki Allahutaala Hz. Âdem (a.s.)'dan beri insanlara birçok peygamber ve kitap göndermiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: "İnsanlar bir tek ümmet idi. Allah peygamberleri, müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi; anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükümlerin diye o peygamberlerle birlikte gerçekleri içinde taşıyan kitabı indirdi."² Allah'ın insanlara gönderdiği her peygamber kendi devrindeki insanların ihtiyaçlarını karşılamış Allah'ın emir ve yasaklarını anlatıp görevlerini tamamlamıştır. Bu durum, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ve onun getirdiği Kur'an'la tamamlanmıştır (Türk 2001: 42).

Kitaplara iman, iman altı şartından biridir. Hz. Peygamber iman temelinin altı şarta bağlamıştır. Bunlar, Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme, hayır ve şerin Allah'tan olduğuna iman etmektir.

² Bakara: 2/213

Kur'an, iman hususuna o kadar önem vermiştir ki, iman sahibi mü'minlerden bile imanlarında sebat etmelerini istemiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir: *"Ey inananlar, Allah'a, Elçisi (Muhammed)'e ve Elçisine indirdiği Kitab (Kur'an)'a ve daha önce indirmiş bulunduğu Kitablara iman edin"*³. Kur'an, Hz. Peygamber'e indirilen son kitap ve kendinden önce inen mukaddes kitaplara imandan söz etmektedir. Bu ifade biçimi *"Resul (yani Muhammed (s.a.v.)'in kendisi), Rabb'inden kendisine indirilen (Kur'an)'a inandı, mü'minler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı"* buyrulmaktadır. Bu anlamda iman, Hz. Pygamber'den istendiği gibi, aynı zamanda mü'minler ve tüm insanlıktan da istenmektedir. (Türk 2001: 42)

İnanan bir insan, hem Kur'an'ın hem de Kur'an'dan önce indirilen önceki vahiylerin yani sahifeler, Zebur, Tevrat ve İncil'in asılları itibariyle Allah katından gönderilen kitaplar olduğuna inanmakla sorumludurlar. Zaten bu iman ve İslâm'ın şartlarındandır. Anvâk Müslüman, Kur'an'dan önce indirilen kitapların içeriğinden sorumlu değildir. Zira Kur'an, kendinden önceki kitapların büyük bir kısmını kaldırmıştır. (Türk 2001: 42)

2. Kitap

Günümüzde kitap denilince, ister ciltli ister ciltsiz olsun basılmış ve bir araya getirilmiş kağıt sayfaları akla gelmektedir. Kitap, aslında ketebe fiilinin mastarıdır. Lugatta harfleri birbirine eklemek yani yazmak manasına mastar iken, sonraları örfte üzerine yazı yazılmış olan *"mektup"* manasına gelen bir isim olmuştur. Kitabın mahiyeti, manaya delalet eden nazım ve o mananın toplamıdır. Kitap lafzının esas anlamı, Nisâ 153. ayetinde olduğu gibi, üzerine yazılanlarla birlikte sayfaya verilen isimdir. Bunların dışında kitap lafzı, mektup, hokka/divoit, Tevrât, farz, hüküm ve kader anlamlarına gelmektedir. Çoğulu *"kütüb"* şeklindedir. Kitap lafzı, Kur'an'da ve Kur'an dışında daima *"yazılı metin"* anlamındadır. Bu mana, kitap kelimesinin esas manası olup bir de Kur'an'da kullanıldığı kelimelerle alakalı olarak izafi mana taşımaktadır. Bundan dolayı Kur'an'daki kitap kelimesi, vahiy alanında Kur'an demektir. Allah (c.c.), Kur'an'a en belîğ bir şekilde haber, kıssa ve ilimleri kendisinde topladığı için *"kitab"* ismini vermiştir. (Türk 2001: 37).

3. Kur'an

3.1. Kur'an'ın Tanımı

Kur'an'ın çeşitli şekillerde tanımları yapılmıştır. Bunlardan en geniş kapsamlısı Kur'an'ın, Melek Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla indirilmiş, Mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilmiş, okunmasıyla ibadet olunan kendine has özellikleri içeren Allah'ın kalamıdır. (Dumlu 1999: 1)

³ Nisâ: 4/136

3.2. Kur'an Kendini Nasıl İsimlendirmektedir?

Acaba Kur'an kendini nasıl bir kitap olarak tanımlamakta ve isimlendirmektedir? Şüphesiz ki onun en önemli ismi, Kur'an'dır. Ama bundan başka isimleri de vardır. Bunlar içerisinde Kur'an, Kitab, Zikir, Furkan ve Mesanî'yi sayabiliriz ve bunlar bizzat Kur'an'ın kendisine verdiği isimlerdir. (Dumlu 1999: 4)

Kitap, Kur'an'da Tevrat ve İncil'e ad olarak verildiği gibi Kur'an'a da isim olarak verilmiştir. Aslında Kur'an'ın Kur'an ve Kitab diye isimlendirilmesinin iki önemli sebebi vardır. Kur'an ifadesi onun okunarak dilden dile nakledilmesine; Kitab ismi ile de yazılarak gelmesine birer işaret olarak kabul edilebilir. Furkan ismi ile, onun hak ile batılı ayıran bir özelliğe sahip olduğu fikrinin ihsas ettirilmesi amaçlanırken, diğer yönden akılla anlaşılabilen bir kitap olduğuna delalet etmektedir. Mesanî ise, Kur'an'ın ikişerli olarak meseleleri aktarmasıdır. Örneğin Allah Kur'an'da, cenneti zikrettikten sonra cehennemi de zikreder. Yani iyi ile kötünün mukayesesinin yapılmasını ve böylece ibret alınmasını ister. (Dumlu 1999: 5)

*Kur'ân kelimesinin türediği kök konusunda farklı görüşler vardır. Bu görüşleri kelimenin hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta ele almak mümkündür. Kur'an isminin hemzesiz olduğunu söyleyenler içinde yer alan İmam Şâfiî'den rivayet edilen, başka ilim adamlarının da desteklediği birinci görüşe göre kelime harf-i tarifli "el-kurân" (الْقُرْآن) şeklindedir. Ve ne "kara'e" (قَرَأَ) fiilinden ne de başka bir kökten türemiştir. Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilen özel isimdir. On kıraat imamından İbn Kesîr kelimeyi hemzesiz, diğerleri hemzeli olarak okurlar. Ebü'l Hasan el-Eş'arî ile birlikte bir grup âlime göre kelime **karn** kökünden türemiştir ve bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak anlamındadır. Yahyâ bin Ziyâd el Ferrâ ve Kurtubî ise **kurân** kelimesine kök olarak **karâ'ini** gösterirler. Çünkü Kur'an âyetlerinden bir kısmı diğerini tasdik etmekte ve âyetler birbirine benzer. (Fehd 2002: 383)*

Hemzeli olduğunu söyleyen ikinci grup âlimler de "el-kur'ân" isminin "kara'e" fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Ancak bunlar arasında "kara'e" fiilinin masdarlarına göre "okumak", "toplamak" ve "açıklamak" anlamlarından hangisini ifade ettiği konusunda ihtilâflar vardır. Ancak İslam vahyinin "ikra" (oku) buyruğu ile başlaması, Kur'an'da "kara'e" kökünün "okuma" anlamında on yedi yerde kullanılması, Kur'an'ın çok okunması ve tavsiye edilmesi gibi sebepler dikkate alındığında Kur'an isminin "okumak" anlamına gelen "kara'e" fiilinden türediğini kabul etmek daha doğru görünmektedir. Frantz Buhl ve AT. Welch, pek çok Batılı ilim adamının Kur'an kelimesinin Süryânîce'deki "yazı-

*metin okumak; kilisede yapılan ders” anlamlarındaki **kayrânâ** kökünden türediğini kabul ettiğini ifade ederler. “Kara’e”nin asıl kök anlamı itibariyle doğrudan “kıraat” ve “tilâvet” anlamına gelmediğini Arap dilciler de belirtmektedir. Ancak kelime Kur’an’ın indiği yıllar öncesinden itibaren “okumak, bir bilgiyi zihinde muhafaza etmek” anlamlarında kullanılmıştır. (Fehd 2002: 383)*

Kur’an’ın terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlamalar yapılmış, bunlar büyük ölçüde bir araya getirilerek şöyle bir tarife ulaşılmıştır: Kur’an, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed’e indirilen, Mushaflarda yazılan tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha suresiyle başlayan Nâs suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır. (Fehd 2002: 383)

Kur’an’ın diğer isim ve sıfatlarının sayısı konusunda bir görüş birliğinin bulunmaması, aslında isim olmayan bazı kelimelerin isim veya sıfat olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. (Fehd 2002: 383)

3.3 Kur’an-ı Kerim’in İsimleri:

3.3.1 el-Adl

Adl masdar olarak, düzeltmek, eğri yoldan doğru yola yönelmek, eşit ve muadil olmak, dengelemek, tartmak gibi anlamlara gelir. Adalet ise, doğru oluşu zihinde sabitleşmiş şeydir. Doğruluk ve düzgünlük kavramları, sapmazlığı ve şaşmazlığı da içerisine alır. Adaletin anlam sahası içinde doğruluktan söz ederken; haksızlıktan uzak olma, hakkaniyet sahibi olma manalarında işaret edilmiş olur. AllahutaalaKur’an-ı Kerim’de insanların doğru yola yönelmelerini, toplum hayatındaki faaliyetlerinde dengeli bir hayat sürmelerini ve ticarete doğru tartmaları konusundaki emirlerini Kitab-ı Mukaddes’te belirttiği için bu isimle anıldı. (Ece 2000: 27)

TİEM 73: tükäl boldı idingning sözi çınlıqın va‘ dâsi içindä **râstlıqın hükmi içindä** tığşürügli yox anıñ sözlärini. ol turur eşitgän bilgän. (106v/1=006/115)

Hekimoğlu KT: Taqı tükel boldı İdingning sözi, **râst taqı tüz.** Yox tegşürgen kelimeleringe. Taqı ol işitgen, bilgän. (138a/4=006/115)

Manisa KT: Tamâm oldı Taqrı ta‘ âlanuñ kelimeleri girçek olmañ bile, **‘adl bile** tebdil eyleyici yoxdur Taqrı ta‘ âlanuñ kelimelerini. Ol Taqrı ta‘ âlâ gâyet de işidicidür, gâyet de bilicidür. (99a/5=006/115)

TİEM 40: Dakı tamâm oldı Çalabun sözi, toğrulık iken ya' nî va' daları, dakı adl iken ya' nî hükümleri. Döndürici yokdur sözlerini; Dakı ol işidicidür, bilicidür. (66a/7=006/115)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde **râstlığın hükmi içindâ** (F.+Ar.+T.); **râst taķı tüz** (F.+T.); 'adl bile (Ar.) ; **adl iken ya' nî hükümleri**. (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.2 El-Âyât (الآيات):

Allah'ın ayetleri iki kısımdır. Birincisi, lafız ve mana olarak okunan ve işitilen ayetler ki bunlar Kur'an ayetleridir. İkincisi, Allah'ın evrendeki (görünen ayetleridir ki buna Allah'ın yarattığı her şey dâhildir. Yüce Allah, kitabını 130 yerde ayet ile adlandırmıştır (Marangozoğlu 2006: 156).

T. **tañrı bālgülāri**; **Tangrının nişānları**; **Tañrı ta'ālānuñ āyetleridür**; **Tanrı āyetleridür**

TİEM 73: ol tañrı bālgülāri okıyurmiz anı sāniñ üzä könilik birlä. sän ıdılmış yalavaçlardan (32r/2=002/252)

Hekimoğlu KT: Ol Tangrının nişānları; okıyur<r>miz anı sening üze haķ birle. Taķı haķıķat üze sen, ıdılmışlardan. (39a/3=002/252)

Manisa KT: Ol Tañrı ta'ālānuñ āyetleridür. Okur-biz senüñ üstine haķ bile. Taħķıķ sen yā Muħammed, mürsel nebīlerdensin. (29a/6=002/252)

TİEM 40: Şol, Tanrı āyetleridür, okıruz anı üzerüne hakk-ıla. Dakı bayık sen, yalavaçlığa viribinilmişlerden sen. (19b/3=002/252)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar. "الآيات" karşılığı kullanılan sözcüklerden **tañrı bālgülāri** (T.); **Tangrının nişānları** (T.+Ar.); **Tañrı ta'ālānuñ āyetleridür** (T.+Ar.); **Tanrı āyetleridür** (T.+Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.3 Aziz (العزيز) :

Aziz, kelimesi kahreden, kahredilemeyen ve eşi bulunmayan manasındadır. Kur'an bu iki anlamda azizdir. Zira O, sahip olduğu hüccetin kuvvetli olması hasebiyle, kendi dışındaki her kitaba galip gelmiştir. Ve herkes ona muraza yani karşı koymakta aciz kalmıştır (Türk 2001:174).

T. ol bitig turur ağırlıg; **kitāb saklanmış**; **Qur'an 'aziz kitābdur**; ol kitābdur aziz.

TİEM 73: bütünlükün anlar tandılar qur'anķa kaçan kaldi ärsä ol bitig turur ağırlıg. (351r/1=041/041)

Hekimoğlu KT: Haqıqat üze anlar kim küfr ketürdiler Qur'anğa, ol vaktın kim keldi anlarğa. Taqı haqıqat üze ol, kitāb saklanmış. (459a/4=041/041)

Manisa KT: Tahkik ol gışiler ki kâfir oldılar zıkr ki Qur'an'dur, vaqtı ki geldi anlara tahkik Kur'an 'aziz kitābdur, menfa' atı çokdur, naziri yokdur. (348b/6=041/041)

TIEM 40: Bayık anlar kim kâfir oldılar Kur'an', ol vakt kim geldi anlara ya' nî cezâ virineler. Dakı bayık ol kitābdur aziz. (228b/6=041/041)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar. "العزيز" karşılığı kullanılan ifadelerden, **ol bitig turur ağırlıg** (T.); **kitāb saklanmış** (Ar.+T.); **Kur'an 'aziz kitābdur** (Ar.); **ol kitābdur aziz** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.4.Ahsenü'l-Hadis (أَحْسَنُ الْحَدِيثِ) :

T. söznüñ körklügräkini; sözde körklügrekni.; söznüñ körklükrekini; haber yahşısını ki Qur'an'dur, söz görklüregini

TIEM 73: tañrı indürdi söznüñ körklügräkini bitig oñşaşıglı ekkirär qawrulur qorqar andın anlarınñ täriläri kim qorqarlar idilärindin yana yumşar täriläri taqı köñülläri tañrı yađıña... (336r/3=039/023)

Rylands KT: Tañrı indürdi sözde körklügrekni, kitābnı menzeşigli rāstlıq içre yandruğlılar, (193b1) andağ teprer teg andın anlarınñ terileri kim qorqarlar idilerindin... (93a/2=039/023)

Hekimoğlu KT: Tanrı indürdi söznüñ körklükrekini, kitābnı, oñsağan, mükerrer bolğan kitābnı. Çıgırılır andın anlarınñ köngülleri kim qorqarlar İdilerindin.... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tañrı ta'ālā indürdi haber yahşısını ki Qur'an'dur, bir kitāb ki āyetler mu'ciz olmağda, birbirine oñşar tafşıl olup ayrılmışdur haq bātılda. Ürperür saçları, durur ol kimsenün ki Tañrı ta'ālādan qorqarlar(332b/8=039/023)

TIEM 40: Tanrı indürdi söz görklüregini. Bir kitab, bir nicesi bir nicesine benzer ya' nî görklülükde dakı toğrulıkda, ikin ikinler. Ürperür ditreyü andan ya' nî azab âyeti okınacak, derileri anların kim korkarlar Çalabı'larından(219a/10=039/023)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar. "أَحْسَنُ الْحَدِيثِ" ifadesi, **söznüñ körklügräkini** (T.) ; **sözde körklügrekni**(T.); **söznüñ körklükrekini** (T.); **haber yahşısını ki Qur'an'dur** (Ar.+T.); **söz görklüregini** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.5. Arabiyy (عَرَبِيّ):

Allahutaala, Kur'an'da Hz. Muhammed (s.a.v.) indirdiği kitabı Arapça okunan Kur'an kıldığından bahsetmektedir. Bu husus, Zümer suresinde: “Korunanlar için bunu, pürüzsüz Arapça bir Kur'an olarak (indirdik)”⁴ ayette açıklanmış, Arapça okunan kitap” vasfına sahip kitab, kur'an'dır. (Türk 2001: 148)

T. okıgu kur'an taziça; Qur'annı tazi tilinge; 'Arabî tili üze bolğan Qur'an; Qur'andur, 'Arab dili üstine; Kur'an arabca

TİEM 73: okıgu kur'an taziça ägriligsiz bolğay kim anlar saklangaylar. (337v/2=039/028)

Rylands KT: (96b/1) Kur'annı tazi tilinge egrilik--siz meger olar qorqsun tep. (96b/1=039/028)

Hekimoğlu KT: 'Arabî tili üze bolğan Kur'an, egrilik irmes; bolğay kim anlar saqıngaylar. (441a/3=039/028)

Manisa KT: Kur'andur, 'Arab dili üstine olduğu hâlde ihtilâf yokdur anda, bir vech bile şek yokdur; ola kim taqvâ üstine olup küfr ma'şiyetini terk eyleyeler. (333a/9=039/028)

TİEM 40: Kur'an arabca, egrilik issi degül; ola kim anlar korkarlar. (219b/5=039/028)

İlk Kur'an çevirlerinde Ar “عَرَبِيّ” ifadesinin karşılığı okıgu kur'an taziça (T.+Ar.); Qur'annı tazi tilinge (Ar.+ T.); 'Arabî tili üze bolğan Qur'an (Ar.+T.); Qur'andur, 'Arab dili üstine (Ar.+ T.); Kur'an arabca (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.6 Hikmetun Bâliğâ: (حِكْمَةُ بَالِغَةٍ) :

Allahutaala, bir tek ayette Kur'an'ı, Hikmetun Bâliğâ ile adlandırmıştır. Kur'an'da geçen her emir ve yasak, her söz ve korkutma, her hüküm ve kanun, her bilim ve sanat birer hikmettir. O hâkimlerin hakiminin hikmetidir (Marangozoğlu 2006: 207)

TİEM 73: artukluk hikmât yätrü käd nâ asıg kılur qorqıt(t)açılar.(389r/6=054/005)

Hekimoğlu KT: Yitiz hikmet bar. Ne asıg kılur qorqutmaq.(505b/5=054/005)

Manisa KT: Hikmetdür mübalağa bile ki fâyide eyledi anlara qorqutmaq. (388a/7=054/005)

TİEM 40: Hikmetdür ya'nî Kur'an tamam. Pes assı eylemez korkıdıcılar ya'nî öğütlemek. (252a/10=054/005)

⁴ Zümer: 39/28

İlk Kur'an çevirilerinde Ar. "حُكْمَةٌ بِالْغَةِ" ifadesi, **artukluk hikmât** (T.+Ar.); **Yitiz hikmet** (T.+Ar.); **Hikmetdür mübâlağa bile** (Ar.); **Hikmetdür ya' nî Kur'an** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.7 Belâğ: (بَلَاغ):

Kur'an, "Belâğ" ile vasedilmiştir. Zira O, insanlara emrolundukları ve nehyolundukları her şeyi tebliğ etmiştir. Yani duyurmuştur mesaj olarak iletmiştir. (Türk 2000: 175)

T. **tägürmək turur**; **kifāyet**; **Bu Qur'an kifāyet eyler**; **degürmekdür**

TIEM 73: bu **tägürmək turur** kişilärkä kırtulsalar anıñ birlä bilsälär bütünlükün ol bir ök tañrı turur pänd alınsun hıräd idiläri. (192r/7=014/052)

Hekimoğlu KT: Bu, **kifāyet** kişilerge: tağı munung üçün kim kırtutulsalar anıñ birle tağı munung üçün kim bilseler, haqıqat üzeol tapunğı bir, tağı munung üçün kim ögüt alsalar ' aqllar eyeleri. (252a/3=014/052)

Manisa KT: **Bu Qur'an kifāyet eyler** gışilere naşihat kırtmağ-içün anıñ bile bilmeg-içün tefekkür te' emmül bile. Tağkık Tañrı ta' alā birdür zıkr eylemeg-içün, naşihat kabül eylemeg-içün ' aqlı olan gışiler. (181a/1=014/052)

TIEM 40: Uşbu, **degürmekdür**-yâ tapdur- âdamılara; dakı tâ kırtıdu habar virineleler anun-ıla; dakı tâ bileler, bayık ol Tañrı'dur bir; dakı tâ aña aqllar isleri. (123b/1=014/052)

İlk Kur'an çevirilerinde Ar. "بَلَاغ" ifadesi, **tägürmək turur** (T.); **kifāyet** (Ar.); **Bu Qur'an kifāyet eyler**(Ar.+T.); **degürmekdür**. (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.8 Besâir (بَصَائِر):

Kur'an, besâir yani kendisiyle hakkın görüleceği delillerdir. Zira Allah (c.c.), onda insanlar için, kalplerdeki basiretler yerine kaim olacak doyurucu açıklamalar ve yeterli deliller zikretmiştir. (Türk 2000; 171)

T. bu bälgülär; bu hüccetleri; bu açık işler; bu başiretdür; uşbu delillerdür

TIEM 73: **bu bälgülär** ol kişilärkä köni yol yarlıkamağ ol boğunğa kim seziksiz tutarlar. (366r/3=045/020)

Rylands KT: **Bu hüccetleri** belgülüg boğunğa yime yolçı soyurkamağ şeksiz boğunğa. (98b/1=045/020)

Hekimoğlu KT: **Bu açık işler** kişilerge tağı köni yol tağı rahmet, erenlerge kim yaqın bilürler. (477a/8=045/020)

Manisa KT: Bu başiretdür, felâh yüzini gösterür gişilere dağı hidâyetdür dağı rahmetdür bir kavme yakîn bilürler. (364b/2=045/020)

TIEM 40: Uşbu delillerdür âdamıların, dakı toğru yoldur dakı rahmatdur, bir kavma kim gümensüz olurlar. (238a/3=045/020)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. "بَصَائِر" ifadesi, **bu bālgülār** (T.); **bu hüccetleri** (Ar.); **bu açuk işler** (T.); **bu başiretdür** (Ar.); **uşbu delillerdür** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.9. Beşir (بَشِير):

Beşir, "beşir" kökünden türemiş bir sıfattır. Müjdeleyen, muştı veren, güler yüzlü, sevecen demektir. Aynı kökten gelen "beşer", insan, ademoğlu demektir. Kur'an ayetleri, ilahi bir söz olarak insanları Allah'ın vereceği mükafatları müjdeler, Müminleri doğru yola iletir. Bu nedenle mübarek ism-i şeriflerine beşir adı verilmiştir. (Ece 2000: 79)

T. säwünç berigli; müjde bérigli; müjde birgen; beşâret olduğı hâlde; muştılayıcı

TIEM 73: säwünç berigli mü'minlärkä qorqutuğı kâfirlärkä yüz äwürdi üküşräkläri anlar eşitmäslär. (348v/9=041/004)

Rylands KT: Müjde bérigli hem qorqutğuçı, yüz evürdi üküşleri olar eşitmezler. (73b/1=041/004)

Hekimoğlu KT: Müjde birgen tağı qorqutğan. Yüz ewürdi üküşrekleri tağı anlar eşitmezler. (455a/3=041/004)

Manisa KT: Beşâret olduğı hâlde mü'minler dağı qorquduçı olduğı muhâlifleri i' rāz eyledi anların çoğı anlar işitmezler. (345a/7=041/004)

TIEM 40: Muştılayıcı dakı korkıdıcı. Pes yüz döndürdi eyregi anların; pes anlar işitmezler. (226b/7=041/004)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. "بَشِير" ifadesi, **säwünç berigli** (T.); **müjde bérigli** (T.); **müjde birgen** (T.); **beşâret olduğı hâlde** (Ar.+T.); **muştılayıcı** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.10. Beyyine (بَيِّنَة):

T. bālgülüg bütünlüg; āşkäre hüccat; açuk hüccet; delil; hüccat

TIEM 73: bolmadı anlar kim tandılar bitig idilärindin ymä ortak qatıqlılar [446r/1] saqlınsalar ançağa tegi kalsä anlärkä bālgülüg bütünlüg. (446v/9=098/001)

Anonim KT: Tegül erdi ol kişiler kim kâfir turur, kitâbe yeleri ya‘nî cühüd ve Naşrânî ve butberestler yoğalgay tâ kelgey bulargâ âşkâre huccat anıñ beyânın aytdı. (140a/3=098/001)

Hekimoğlu KT: Bolmadı anlar kim küfr ketürdiler, kitâbe yelerinden tağı ortak çoşğanlar: ayrılğanlar, ançağa tegrü kim kelse anlargâ açuk huccet. (578a/1=098/001)

Manisa KT: Olmadı ol gişiler, kâfir oldılar Yahüdilerden, müşrik kâfirlerden. Zâyil olmadılar hattâ özlerine delil gelmeyince, ol beyine resûlu ‘llâhdur ki. (446a/6=098/001)

TİEM 40: Olmadı, anlar kim kâfir oldılar, Kitâb ehli’nden ya‘nî Yahûdi, Nâsranî, dakı müşriklerden; ayrılıclar, tâ gele anlara huccat ya‘nî Muhammed. (287b/1=098/001)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. “بَيِّنَةٌ” ifadesi, **bâlgülüg bütünüg** (T.); **âşkâre huccat** (Ar.+F.); **açuk huccet** (T. +F.) ; **delil**; **huccat** (Ar.+F.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.11. Beyyinât (بَيِّنَات)

Kur’an Allah kelamı olduğu için, O ayrıca hikmet hazinesi, hükümlerin kaynağı ve her iyiliğin ve de faziletin çıkış noktasıdır. Yüce Kur’an’da hidayet, şifa, acıklayıcı ve açık beyan vardır. Anlamı açık, içeriği zengin olan; karışıklık, gizlilik ve kapalılık kabul etmeyen bir kitaptır Kur’an. (Marangozoğlu 2006: 173)

T. bâlgülär turur bâlgülär; âyetler açuqlar; Qur’ân âyetleridür beyân eyleyici; âyetlerdür bellüler

TİEM 73: yok kim bâlgülär turur bâlgülär anlarınñ köñülläri içindä berildilär bilig tanmaz bizniñ bâlgülärimizni mägär küç kılığlılar(292v/6=029/049)

Hekimoğlu KT: Ol âyetler açuqlar, anlarınñ köngli içinde, birildiler bilig. Tağı inkâr kılmaz âyetlerimizge, meger küç kılğanlar. (383b/4=029/049)

Manisa KT: Belki Kur’ân âyetleridür beyân eyleyici, yüreklerinde maḥfûzdur. ‘ilm virile gişilerün inkâr eylemez bizüm âyetlerümüze illâ zâlimler ki zulmi gâyetde yitişdürdiler. (284b/8=029/049)

TİEM 40: Belki ol âyetlerdür bellüler, gögsinde anların kim virinildiler ilm. Dakı inkar eylemeye âyetlerümüze illâ zâlimlar. (191a/6=029/049)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. “بَيِّنَات” ifadesi, **bâlgülär turur bâlgülär** (T.) ; **âyetler açuqlar** (Ar.+T.) ; **Kur’ân âyetleridür beyân eyleyici** (Ar.+T.); **âyetlerdür bellüler** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.12. el-Beyân (الْبَيَان):

Kur'an; hem Allah'tan korkanlara doğru yolu gösterici ve öğüttür. Hem de yalanlayanların kötü sonla karşılaşacaklarını açıklayan bir beyandır (Türk 2001:171).

T. açmak; belgürtmek; açmak; beyân eyleyicidir; bellü eylemekdür

TIEM 73: bu açmak kişilärkä taķı köni yol taķı öğüt qorķğanlarķa. (51r/5=003/138)

Rylands KT: Bu belgürtmek bođunķa hem köni yol hem pend saķnuķlarķa. (8b/1=003/138)

Hekimoğlu KT: Bu, açmak kişilerge, taķı köni yol taķı öğüt saķnuķlarķa. (65a/8=003/138)

Manisa KT: Bu Qur'ân beyân eyleyicidir gışilere toğrı yolu, hidâyetdür, naşîhatdur Tağrı ta'âlâdan qorķıcılar. (47a/4=003/138)Q'â

TIEM 40: Uşbu ya'nî kur'an, bellü eylemekdür âdamılar-ıçun; dakı toğru yoldur; dakı öğütdür sakınıcılar. (13a/1=003/138)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. “الْبَيَان” ifadesi, karşılığı kullanılan sözcüklerden açmak (T.); belgürtmek (T.); açmak (T.); beyân eyleyicidir (Ar.+T.); bellü eylemekdür (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.13. El-Burhân (الْبُرْهَان):

Kur'an'ın bu isimle nitelenmesi Lugatçilerin benzerini getirmekten aciz kalmalarından ve insanlar için yol gösterici bir delil olmasındandır (Türk 2001:176).

T. bir hüccet; hüccet; hüccet.; delîli burhânı ki hücceti katıdur; huccat ya'nî Muhammed salla'llâhu aleyhi ve selem

TIEM 73: ay kişilär kâldi ök silärkä bir hüccet idinizlerdin indürdimiz silärkä yarukluk bâlgülüg. (78v/7=004/174)

Rylands KT: Ey boğun, çın-oķ keldi sizke hüccet İdinizdin taķı ıdtımız sizke nürnı belgülüg. (14a/1=004/0174)

Hekimoğlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge hüccet. İdingizdin. Taķı indürdük sizing tapa nürnı açuķ. (102b/4=004/174)

Manisa KT: Yâ gışiler! Tađķiķ size geldi delîli burhânı ki hücceti katıdur Tağrı ta'âlâdan ki sizi yaratdı. İndürdük sizün üstünüze nürı beyân eyleyici ki Qur'ân'dur. (73a/10=004/175)

TIEM 40: İy âdamılar! Bayık geldi size huccat ya'nî Muhammed salla'llâhu aleyhi ve sellem, Çalabunuzdan. Dakı indürdük sizün dapa aydınlık bellü. (48a/5=004/174)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. "الْبُرْهَان" ifadesi, **bir hüccet** (F.); **hüccet** (F.); **hüccet**(F.); **delili burhānı ki hücceti katıdır**; **huccat ya'nī Muhammed salla'llāhu aleyhi ve selem** (F.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.14. Büşrā: (البُشْرَى):

Büşra, müjdedir, muştı dolu haberdır. Bu bakımdan Kur'an bir ilahi büşra'dır (müjdedir). O, müminleri doğru yola iletir ve onlara müjdelere verir. Hz. Musa'ya verilen Tevrat da bir büşra'dır, bir müjdedir. Bu sebeple mübarek ism-i şeriflerine büşra denmiştir. (Ece 2000: 9)

T. **sāwünç**; **sewünç müjde**; **beşāretdür**; **muştılamak**

TİEM 73:indürdümüz sāniñ üze bitigni bālgürtü tegmä nārsä üzä köni yol yarlıkamaq **sāwünç** boyun süglilärkä. (202v/3=016/089)

Rylands KT:indürdümüz senin üze bitigni, belgürtü tegme nerseni, köni yoqla köndürmek, yarlıkamaq, **sewünçi** boyun bérigililerke. (78a/1=016/089)

Hekimoğlu KT:..... Tağı indürdük sening üze kitābnı; ziyāde beyān kılamak için tigme bir nirsege, tağı köni yol tağı rahmet tağı **müjde**, boyun sügenlerge. (266a/5=016/089)

Manisa KT:indürdük senün üstüne kitāb beyān eylemeg-içün mübālağa bile her nesneyi işlerden mücmel dahı mufaşşal. Hidāyetdür, rahmetdür barçasına; lākin yaman gişiler nefslerini mahrūm eyler dahı **beşāretdür** müsülmānlara hāşetşen (191b/4=016/089)

TİEM 40:Dakı indürdük üzerüne Kitāb'ı ya'nī Kur'ân'ı; bellü eylemek için her nesneyi, dakı toğru yol göstermek için, dakı rahmat için, dakı **muştılamak** için müsülmenlere. (12b/10=016/089)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde bu ifade, **sāwünç** (T.); **sewünç** (T.); **müjde** (T.) ; **beşāretdür** (Ar.); **muştılamak** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.15. El-Kitāb (الْكِتَاب):

Kitap, sözlükte, bir düzen içerisinde bir araya getirilen sözler toplamı anlamına gelir. Kavram olarak, harf ve kelimelerin birbirine bağlanarak oluşturulan söz bütünlüğüne kitap" adı verilir. Allah (cc)'ın peygamberlere vahyettiği şey, yazılı olmasa bile "kitap" adını almaktadır. Bu anlamda "kitap" genelde vahy ve vahy yoluyla peygamberlere indirilmiş bir şey, özelde de Hz. Peygambere indirilmiş son vahy olan Kur'an anlamına gelir. (Ece 2000; 361)

TİEM 73: okımas ärdiñ anda öñdün **bitigdin** bitimäz ärdi anı oñ älgin andağ ärsä sezikkä tüşgäy ärdilär yarağsız işliglä. (292v/5=029/048)

Hekimoğlu KT: Tağı okıyur irmeding aşnusındın, kitābdın, tağı bilür irmeding sağ elging birle andağ irse şeklig bolğay irdi bātıl işligler. (383b/3=029/048)

Manisa KT: sen okımaz bu Qur'ân inmezden öñdin bir kitāb dağı yazmazdan sağ elün bile, ol vaktıda şek eyler-idi bātıl üstine. (284b/6=029/048)

3.3.16. El-Aliyy (العلي):

'Aliyy', şanı yüce anlamındadır. Allah'ın bir vasfı olduğu gibi, Kur'an'ın da bir vasfidir. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır (Türk 2001:167): "O (Kur'ân), katımızda bulunan ana kitapta (Levh-i Mahfûzda)dır. Aliyy (yani şanı yüce)dir⁵.

T. barçada yügsäk; yüksek berk turur.; katımızda yüksek; yücedür, uludur; bizüm katumuzda yücedür

TİEM 73: ol qur'ân bitigniñ aşı içindä turur biziñ üskümüzde barçada yügsäk bütün işlig.(358v/1=043/004)

Rylands KT: Ol levh-ü'l-mahfûz içinde biziñ üskümüzde yüksek berk turur. (37b/1=043/004)

Hekimoğlu KT: Tağ haqîkat üze ol, Levhü'l-Mahfûz içinde, katımızda yüksek, hikmetlig. (467a/2=043/004)

Manisa KT: Taḥkîk Qur'ân levh-i mahfûzda, bizüm katumuzda yücedür, uludur, hikmeti mübâlağadır. (355b/3=043/004)

TİEM 40: Dakı bayık ol ya'nî Kur'an, kitab aslında ya'nî lavha'l-mahfûz, bizüm katumuzda yücedür, hikmet issidir. (232b/7=043/004)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. **العلي** ifadesi, **barçada yügsäk** (T.) ; **yüksek berk turur** (T.); **katımızda yüksek** (T.); **yücedür, uludur** (T.); **bizüm katumuzda yücedür** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.17. El-Furkân (الْفُرْقَان):

Furkan lafzının Aramice asıllı olduğu ifade edilse de aslen Arapçada ayırmak, iki şeyin arasını ayırt etmek manasına gelen "f-k-r" dan gelmektedir. Furkan mastar değil isimdir. Kur'an kendini (25/1) ayetinde Furkan ismiyle nitelemiştir ki, bunun sebebi Kur'an'n hücceti, delilleri, hududu, farzları ve diğer hikmetli manalarıyla haklıyla haksızı ayırması, veya hak ile batılı,

⁵ Zuhurf: 43/4

helal ile haramı, mücmelle mübeyyeni, muhkemle müevveli biribirinden ayırdetmesi veya onun parça pparça indirilmiş olmasıdır (Türk 2001:158).

T. **adırlınlı ya‘nī kūr‘ānnı; Kūr‘ānnı; Kūr‘ān indürdi hākı bātıldan ayırmağ-ıçün; Kūr‘ān**

TIEM 73: yügsäk ol ol idi kim indürdi adırlınlı ya‘nī kūr‘ānnı kuli üzä bolmağ için ajunluğlarkä kōrkuttaçı. (261r/8=025/001)

Hekimoğlu KT: Üküş hayrlıg boldı, ol kim indürdi Kūr‘ānnı kuli üze, munung için kim bolsa ‘ālemlarğa kōrkutğan. (344b/5=025/001)

Manisa KT: Hayrı bereketi çok oldı ol kimsenün ki Kūr‘ān indürdi hākı bātıldan ayırmağ-ıçün kılına ki ‘ālemlere kōrkuducı olmağ-ıçün. (252a/3=025/001)

TIEM 40: Çok oldı hayrı, anun kim indürdi Kūr‘ān’ı kuli üzere, tâ ola ālemlere korkıdıcı. (170b/7=025/001)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. **الْفُرْقَان** ifadesi, **adırlınlı ya‘nī kūr‘ānnı** (T.+Ar.) ; **Kūr‘ānnı** (Ar.); **Kūr‘ān indürdi hākı bātıldan ayırmağ-ıçün** (Ar.+T.); **Kūr‘ān** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.18. El-Hükm (الْحُكْم):

Hükm’ün sözlük anlamı, hükmetmek, karar vermek, idare etmek, ata gem vurmak demektir. Bazen hikmet anlamına da gelir. Kur’an, “Hükm” ile vafedilmiştir ki, bu hem nazım hem de mana açınsındandır. (Türk 2001:167).

TIEM 73: mundağok ıdtımız anı tāziça āğar udu barsa sän anlarıñ tiläklärinğä kälmişdä keğin saña bitigdin. Yok saña tañrıdın bir dostdın yok küdäzçi. (187r/2=013/037)

Hekimoğlu KT: Tağı anıñ mengizlig indürdük anı, hikmet Tāzī. Tağı eger uysang hevālarınğa, sanga kelmişindin song biligdin; yok sanga Tanrıdın erkligdin tağı saklağandın. (245a/4=013/037)

Manisa KT: Anuñ gibi indürdük hükmi ‘Arab tili üstine, Eger sen tābi‘ olsañ anlar havāsına saña ‘ilm geldükden şonra yokdur saña seni Tañrı ta‘ālādan kırtarıcı, nuşret eyleyici, halāş eyleyici.(175b/11=013/037)

TIEM 40: Dakı andayuk indürdük anı (hüküm iken arabça. Dakı eger uyasın nefsleri dileklerine, andan şonra kim geldi sana bilmekden; yokdur senün, Tanrı’dan ya‘nī Tanrı azābından arka virici, ne dağı saklayıcı.(119b/10=013/037)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. الْحُكْم karşılığı kullanılan sözcüklerden **tāzīça** (Ar.); **hikmet** **Tāzī** (Ar.); **hükmi** 'Arab tili üstine(Ar.+T.); **hüküm iken arabça** (Ar.+T.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.19. El-Hikme (الْحِكْمَة):

Hikmet, bilgi ve akılla hakka ulaşmaktır, en genel anlamda hikmet, fayda, yarar ve ihkam anlamlarından dolayı her güzel bilginin ve her faydalı işin ismi olmuştur. Kur'an, her şeyi yerli yerinde konulduğu muteber bir kanun üzere indiği veya hikmet içerdiği için, Hikmet vasfı ile vasfedilmiştir (Türk 2001:167)

T. **könilikdin; hikmetdin; hikmetden ki hakkı bilmekdür zâtında, dürüst sözden**

TIEM 73: ol ol kim yarlıg ıdtı saña idin **könilikdin**. kılmağıl tañrı birlä ağın tañrı kāmşilgäy sän tamuğ içindä taşra yıkılmış sürsükmiş. (209v/8=017/039)

Hekimoğlu KT: Ol, ol nirsedin kim vahy kıldı sening tapa İding **hikmetdin**. Tağı kılmağıl Tanrı birle öngin tapunğu. Kemsilgey sen tamuğ içinge, melâmet kılınmış, sürülmiş. (274a/9=017/039)

Manisa KT: Ol nesneyi Tañrı ta'âlâ vahy eyledi **hikmetden ki hakkı bilmekdür zâtında**, anuñ bile 'amel eylemekdür. Kılma, Tañrı ta'âlâ bile özge ma'büd 'ibâdet eyleme. Anuñ gibi eylesen birağılursın cehenneme, nefsüñi melâmet eylersin, ırak olursın Tañrı ta'âlâ rahmetinden zelillik bile. (197b/9=017/039)

TIEM 40: Şol, oldur kim vahy eyledi sana Çalabun, **dürüst sözden**. Dakı kılma Tanrı-y-ıla, tanrı ayruk; birağılasın tamuya, ayıblanmış, irak olınmış. (135a/3=017/039)

Türkçe ilk Kur'an çevirlerinde Ar. "الْحِكْمَة" ifadesi, **könilikdin** (T.); **hikmetdin** (Ar.); **hikmetden ki hakkı bilmekdür zâtında** (Ar.+T.), **dürüst sözden** (F.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.20. El-Mev'iza (الْمَوْعِظَة):

Kur'an verdiği öğütlerle insanlara kötülüklerden sakınmayı teşvik eden bir kitap olduğu için el-Mev'iza denmiştir.

T. **bir pänd; öğüt; naşihat; öğüt**

TIEM 73: ay kişilär kälđi ök silärkä **bir pänd** idinizlärđin şıñhatlık añar köküzlär içindä köni yol yarlıkamağ mü' minlärkä. (158v/2=010/057)

Hekimoğlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge **öğüt** İdingizdin tağı şifâ ol nirsege kim kögüzler içinde turur tağı köni yol tağı rahmet, bitgenlerge. (207a/1=010/057)

Manisa KT: Yâ gişiler! Taḥkîk geldi size naşihat Taḥrî ta‘âlâdan daḥî şifâ geldi yüreklerde daḥî hidâyet daḥî rahmet geldi mü‘minlerine. (148b/3=010/057)

TIEM 40: İy âdamlar! Bayık geldi size öğüt, Çalabunuzdan, dakı derman vermek ana kim göğüzlerdedür ya‘nî yavuz i‘tikadlar; dakı toḡru yol dakı rahmat, mu‘minler için. (100b/4=010/057)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. **المَوْعِظَة** ifadesi, **bir pând** (F.); **öğüt** (T.); **naşihat** (Ar.); **öğüt** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.21. Eş-Şifâ (المَوْعِظَة):

Kur’an şifadır. İnananlar, onunla dünya ve ahiret derterinin şifasını bulurlar, Kur’an’ın hükümlerine uyarak ruhen huzura kavuşurlar. Kur’an, küfür, cehalet gibi kalbî hastalıklara, hem de bedenî hastalıklara iyi gelir. (Türk 2001:166)

T. şıhhatlık; şifâ; şifâ; derman vermek

TIEM 73: ay kişilär kâldi ök silärkâ bir pând idîñizlârdin şıhhatlık aḡar köküzlär içindâ köni yol yarlıkamak mü‘minlärka. (158v/2=010/057)

Hekimoğlu KT: Ay kişiler! Keldi sizge öğüt İdîñizdin taḥî şifâ ol nirsege kim köğüzler içinde turur taḥî köni yol taḥî rahmet, bitgenlerge. (207a/1=010/057)

Manisa KT: Yâ gişiler! Taḥkîk geldi size naşihat Taḥrî ta‘âlâdan daḥî şifâ geldi yüreklerde daḥî hidâyet daḥî rahmet geldi mü‘minlerine. (148b/3=010/057)

TIEM 40: İy âdamlar! Bayık geldi size öğüt, Çalabunuzdan, dakı derman vermek ana kim göğüzlerdedür ya‘nî yavuz i‘tikadlar; dakı toḡru yol dakı rahmat, mu‘minler için. (100b/4=010/057)

Türkçe ilk Kur’an çevirlerinde Ar. **eş-şifâ** ifadesi, **şıhhatlık** (Ar.); **şifâ** (Ar.); **şifâ** (Ar.); **derman vermek** (F.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

Şifâ, iyileştirme, derman, ilaç; mecazen kalpleri ve nefisleri gam ve kederden kurtarmak (Çanga 1999: 799). Erken dönemli Türkçe Kur’an tercümelerinden TIEM 73’te *âm turur* (351r/6=041/044) biçiminde de kullanılmıştır.

3.3.22. Ez-Zikr (الذِّكْر):

Zikr mastardır. “Anmak” manasındadır. Bir şeyi unutmayıp hatırdâ tutmak, yani hıfzetaştır. Mecazen ün ve şöhret, şeref, şan manasına gelir. Kur’an insanlara mükellef oldukları vazifeleri

*tanıttığı ve bunları akıllarında ve kalplerinde hıfzetaelerini gerçekleştirdiği için, zikirdir*⁶ (Türk 2001:159).

T. *yâd kılgu*; *Qur'an*; *zıkr*; *añmak ya'nî yansulayu*

TİEM 73: Aydılar ay ol kim indürüldi anıñ üzâ *yâd kılgu* sän tälwä sän. (193a/4=015/006)

Hekimoğlu KT: Taķı aydılar: “Ay ol kim indürüldi anıñ üze *Kur'an*! Haķıķat üze sen dīvāne. (252b/4=015/006)

Manisa KT: Eyitdiler ki: Yâ ol giřinüñ özine *zıkr* indi, taķķıķ sen delüsin, didiler. (181a/9=015/006)

TİEM 40: Dakı eyittiler: “İy Muhammed, ol kim indürinildi anun üzere *añmak ya'nî yansulayu* eyittiler, yâ öğüt ya'nî Kur'an, bayık sen delüsin!” (123b/7=015/006)

Türkçe ilk Kur'an evirlerinde Ar. *ez-zıkr* ifadesi, *yâd kılgu* (F.+T.); *Qur'an* (Ar.); *zıkr* (Ar.); *añmak ya'nî yansulayu* (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.23. Fasl (فصل):

Bir şeyi kesmek, iki hasmın arasını ayırmak, hükme bağlamak, uzaklaştırmak, çocuğu süttten ayırmak, bir yerden ayrılmak anlamındaki “f-s-l” kökünden türeyen fasl, kesin hüküm, haklıyı haksızdan ayıran, hükmeden, hakim demektir. (Karagöz 2005: 172b)

T. bitig turur bākütölmüş anıñ bālgölāri; Bitig, belgürmiş anıñ niřānları; Kitāb turur kim tafşıl kılındı āyetleri; Bu kitābdur ki temyız olmışdur āyetleri lafzı ; Kitabdur kim beyān olınmışdur āyetleri

TİEM 73: *bitig turur bākütölmüş anıñ bālgölāri* qur'an atlığ yarlığ tāzīa ol bođunķa kim bilürlär.(348v/8=041/003)

Rylands KT: *Bitig, belgürmiş anıñ niřānları*, Qur'an tāzī tiline, bilgen bođunķa. (73a/3=041/003)

Hekimoğlu KT: *Kitāb turur kim tafşıl kılındı āyetleri*, Tāzī tili üze ingen kitābnı, tileyür men ol erenlerge kim bilürler. (455a/2=041/003)

Manisa KT: *Bu kitābdur ki temyız olmışdur āyetleri lafzı* bile ma'nāda Qur'āndur,  Arab dili üstine bir ķavme ki bilürler  Arabiyye'yi. (345a/6=041/003)

⁶ Āl-i imrān:3/58, Hicr 15/6-9, Nahl 16/44, Tāhā:20/99-124, Enbiyā: 21/2-16-42-50, Furkān: 25/29, řuarā: 26/5, Yāsin:36/11, Sād:38/8, Fussilet:41/41, Zuhruf: 43/5-36-44, Kamer:54/25, Talāk: 65/10, Kalem: 68/51

TIEM 40: *Kitabdur kim beyân olınmışdur âyetleri*, Kur'an arabca; bir kavma kim bilürler. (226b/6=041/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde ifade, **bitig turur bākütülmiş anıñ bālgüläri** (T.); **Bitig, belgürmiş anıñ nişānları** (T.+Ar.); **Kitāb turur kim tafşıl kılındı âyetleri** (Ar.+T.); **Bu kitābdur ki temyüz olmışdur âyetleri lafzı**; **Kitabdur kim beyân olınmışdur âyetleri** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.24. Kavlın Fasl (قَوْلُ فَصْلٍ):

“Ayırt edici söz” anlamındadır. Kur'an'ın bununla vassfedilmesi, onun kıyamet günü insanların arasını ayıracak olmasındandır. Yani bir kısım insanları cennete, bir kısım insanları cehenneme sevk edecektir. (Türk 2001:169)

T. sözni; bu sözni; **ķavl ki Ķur'an'dur**; sözi ya' nī Kur'an'ı

TIEM 73: azu ilgärü ketärü eltmäzlär mü *sözni* azu kaldi mü olarka ol kim kalmadı ozaķı atalarıķa. (252v/2=023/068)

Hekimoğlu KT: Tedbır kılmadılar mu *bu sözni*? Keldi mü anlarģa ol nirse birlr kim kelmedi burınķı atalarınģa. (332a/4=023/068)

Manisa KT: Niçün fikr eylemezler? Bileler Ħaķ olanı *ķavl ki Ķur'an'dur* tā ki Yā geldi mi anlar evvel atalarına gelmeyen resülden kitābdan? (242a/3=023/068)

TIEM 40: Ay, endiše eylemezler mi *sözi ya' nī Kur'an'ı*? yā geldi mi anlara, ol nesene kim gelmedi atalarına ilergiler. (164a/6=023/068)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde Ar. **kavlı'n-fasl**, **sözni** (T.); **bu sözni** (T.); **ķavl ki Ķur'an'dur** (Ar.+T.) ; **sözi ya' nī Kur'an'ı** (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.25. Kavlın Sakıl (قَوْلٌ ثَقِيلٌ):

Kavlın Sakıl'le ifade edilmek istenen, ciddi ve insanlar tarafından önem verilmesi gereken bir sözdür ya da mükelleflere ağır gelen emir ve yasaklardır. (Türk 2000: 169)

T. ağır söz; ağır sözni ; söz ağır; muhkem kavli ki Ķur'an'dur; söz ağır

TIEM 73: biz ıdğay miz seniñ üzä cabra' ilni *ağır söz birlä*. (426v/3=073/005)

Anonim KT: Biz tüz indürgeymiz seniñ üze *ağır sözni*. (113a/2=073/005)

Hekimoğlu KT: Biz, kemişgey biz sening üze, *söz ağır*. (553a/3=073/005)

Manisa KT: Taḥkīk biz senün üstüne indürsevüz gerek muḥkem kavli ki Qur'an'dur, meşakkat yoludur nefis üstüne. (425b/9=073/005)

TIEM 40: Bayık biz, tiz birağavuz üzerüne, söz ağır. (275a/2=073/005)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **ağır söz** (T.); **ağır sözni** (T.); **söz ağır** (T.); **muḥkem kavli ki Qur'an'dur** (Ar.); **söz ağır** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.26. Ahsenül Kaşas: (أَحْسَنُ الْقَصَصِ):

Kur'an-ı Kerim içinde yalan, sahtekarlık, aldatma ve eğrilik olmayan, bütünüyle doğru söz ve kıssalardan ibarettir. O öyle bir kıssa ve söz ki ne üslubunda, ne şiirselliğinde, ne kanun ve hükümlerinde, ne manasında ne de amaç ve hedeflerinde onun eşi ve benzeri bir kıssa ve söz gelmediği gibi bundan böyle de gelmeyecektir. (Marangozoğlu 2006: 269)

T. kıssalarda körklügräki; kıssa kılmakning körklügrekini; kıssalar yahşısını; hikâyet eylemek görklüregini

TIEM 73: biz kıssa kılalım sāniñ üzä kıssalarda körklügräki yarlıg ıdmağımız birlä saña bu oğıu äğär ärsä munda öñdün bilmäslerdin. (172r/9=012/003)

Hekimoğlu KT: Biz kıssa kıılır miz sening üze, kıssa kılmakning körklügrekini, munung birle kim vahy kılduğ sening tapa bu Qur'anı. Tağı ḥaḳīḳat üze irding aşnusındın, ğafillerdin. (226b/2=012/003)

Manisa KT: Biz ḥaber virür-biz saña yā Muḥammed kıssalar yahşısını ki saña vahy eyledük bu Qur'an'ı ki bu şüredür; egerçi ki sen andan burun ğāfil-idi-sen bu süreden hiç fikründen geçmezdi. (162b/7=012/003)

TIEM 40: Biz hikâyet eylerüz sana, hikâyet eylemek görklüregini, anun-ıla kim vahy eyledük sana uşbu Kur'an'ı; dakı bayık oldun andan ilerü ğāfillardan ya'nî Yûsuf kıssasından. (110b/7=012/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **kıssalarda körklügräki** (Ar.+T.); **kıssa kılmakning körklügrekini** (Ar.+T.); **kıssalar yahşısını** (Ar.+F.); **hikâyet eylemek görklüregini** (Ar.+T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.27. Kelām (كَلَام):

Kelam, birbirine isnat (dayandırma) ile iki kelimeyi içeren söze denir. Allah, Kur'an'ı “Kelam” ile vafetmiştir. (Türk 2000: 166).

TIEM 73: harayna ayur soñ qalıqlılar qaçan bardıñızlar ärsä ğanīmatlarqa alğunızlar üçün qudı berinlär biziñ udu baralım silärkä tilärlär kim tegşürmək tañrı yarlıgını.....(376r/8=048/015)

Rylands KT: Terk bolğay kim ayğay soñ qalğanlar: qaçan barsa siz ğanīmetler tapa almak üçün sizler anı: qođuñ bizke uđalıñ sizke, tileyürler kim ağnatsalar Tağrınıñ kelāmını....(35b/2=048/015)

Hekimoğlu KT: Ayğay song qonmışlar, ol vaqtın kim bardıñız ğanīmetler tapa, munung üçün kim alsangız anı: “Qođung bizni, uyaling sizge.” Tileyürler kim aynatsalar Tağrınıñ sözini.... (489b/3=048/015)

Manisa KT: Eydürler müteğallif olan ‘Arablar: Qaçan gideseñüz ğanīmet mālı almağ-ıçün qoyuñuz, size tābi‘ olam kim dirler, isterler tebdil eylemege Tañrı ta‘ālānuñ kelāmını..... (374b/3=048/015)

TIEM 40: Tiz eyide girü kalınmışlar *ya‘nî Hudeybiyye’den*, qaçan varasız (10) ğanīmatlardın yana, tâ alasız anları: “Kon bizi, uyalum size.” Dilerler kim döndüreler Tanrı sözini.....(244a/9=048/015)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; tañrı yarlıgını (T.); Tağrınıñ kelāmını (T.+Ar.) ; Tağrınıñ sözini (T.); Tañrı ta‘ālānuñ kelāmını(T.+Ar.); Tanrı sözini (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.28. Qur’ān (قُرْآن):

Kitap, Kur’an’da Tevrat ve İncil’e ad olarak verildiği gibi Kur’an’a da isim olarak verilmiştir. Aslında Kur’an’ın Kur’an ve Kitap diye isimlendirilmesinin iki önemli sebebi vardır. Kur’an ifadesi onun okunarak dilden dile nakledilmesine; Kitap ismi ile de yazılarak gelmesine birer işaret olarak kabul edilebilir. Furkan ismi ile, onun hak ile batılı ayıran bir özelliğe sahip olduğu fikrinin ihsas ettirilmesi amaçlanırken, diğer yönden akılla anlaşılabilen bir kitap olduğuna delalet etmektedir. Mesanî ise, Kur’an’ın ikişerli olarak meseleleri aktarmasıdır. Örneğin Allah Kur’an’da, Cenneti zikrettikten sonra Cehennem’i de zikreder. Yani iyi ile kötünün mukayesesinin yapılmasını ve böylece ibret alınmasını ister. (Dumlu 1999:5)

T. qur’ān; qur’ān; qur’ān; qur’ān

TIEM 73: sän ıdu kältürülgäy kur’ānnı bütün işlig bilgän idi üskindin. (274v/9=027/006)

Hekimoğlu KT: haqıqat üze sen, birilür sen Kur’ānnı, hıketligning taqı ‘ilmligning qatındın. (361a/1=027/006)

Manisa KT: Tahkik sen yâ Muhammed telakkî eyleyüp virilürsin Kur'an'ı Tanrı ta'âlâdan. Gâyetde hâkimdür, gâyetde bilicidir. (265b/3=027/006)

TIEM 40: Dakı bayık sen getirinürsen Kur'an'ı, dürüst sözlü işlü katından bilici. (179a/10=027/006)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **kur'an** (Ar.) sözcüğüyle karşılanmıştır.

3.3.29. Müteşâbih (مُتَشَابِه):

Birbirine benzeyen demektir. Zira Kur'an'ın bir kısmı diğerine güzellik ve doğrulukta, muhkemlik, hikmet ve nazmın dosdoğru olmasında birbirine benzer. (Türk 2000: 170)

T. bitig oḡşaşıǵlı ekkirär; kitābnı menzeşigli; kitābnı, oḡsağan, mükerrer bolğan kitābnı; birbirine oḡsar tafşıl olup ayrılmışdur haḡ bātılda

TIEM 73: tañrı indürdi söznüñ körklügräkin bitig oḡşaşıǵlı ekkirär kawrulur qorqar andın anlarınñ täriläri kim qorqarlar idilärindin....(336r/3=039/023)

Rylands KT: Tanrı indürdi sözde körklügrekni, kitābnı menzeşigli rästlik içre yandruǵlılar, andağ teprer teg andın anlarınñ terileri kim qorqarlar idilerindin.... (193a/2=039/023)

Hekimoğlu KT: Tanrı indürdi söznüñ körklügrekini; kitābnı, oḡsağan, mükerrer bolğan kitābnı. Çıǵrılır andın anlarınñ köngülleri kim qorqarlar idilerindin..... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tanrı ta'âlâ indürdi haber yaḡsısını ki Qur'an'dur, bir kitāb ki âyetler mu'ciz olmaḡda, birbirine oḡsar tafşıl olup ayrılmışdur haḡ bātılda. Ürperür saçları, durur ol kimsenüñ ki Tanrı ta'âlâdan qorqarlar.... (332b/8=039/023)

TIEM 40: Tanrı indürdi söz görklüregi: *Bir kitab, bir nicesi bir nicesine benzer ya'nî görklülükde* dakı *toǵrulukda, ikin ikinler*. Ürperür ditreyü andan ya'nî azab âyeti okınacak, derileri anların kim korkarlar Çalabı'larından..... (219a/10=039/023)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **bitig oḡşaşıǵlı ekkirär** (T.+F.); **kitābnı menzeşigli** (Ar.+T.); **kitābnı oḡsağan** (Ar.+F.); **mükerrer bolğan kitābnı** (Ar.+T.); **birbirine oḡsar tafşıl olup ayrılmışdur haḡ bātılda** (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.30. Es-Sırâtü'l-Müstâkîm (الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيم):

Allahutaala'nın tüm isimleri kutsaldır. O, Kur'a-ı Kerim'i 33 ayette sırat-ı müstâkim olarak adlandırmıştır. Sırat: istenilen hedefe ulaştıran yoldur. Müstakim sözcüğü ise eğrilik bulunmayan dümdüz anlamındadır. Kur'an, insanlara güzeli, doğruyu, hakkı emrettiği için o doğru bir yoldur. (Marangozoğlu 2006: 171)

T. yolum köp köni; bu yolum tüz; toğru yolumdur ki tevḥiddür, şerī' atdur; yolumdur, toğru iken

TIEM 73: çın bu māniñ yolum köp köni udu barıñlar anı. udu barmañlar yollarğa adırğay yırağay silärni yolındın. olariğ tut(t)urdi silärkä aniñ birlä bolğay kim silär saḡnuqluḡ kılğay silär. (111r/4=006/153)

Hekimoğlu KT: Taḡı ḡaḡīkat üze bu yolum tüz, uyun ganga. Taḡı uymang yollarğa kim taḡılsa, yā taḡıtsa sizni sizing birle yolındın Ol vaşiyet kıldı sizge anıñ birle, bolğay kim saḡıngay siz. (144a/4=006/153)

Manisa KT: Taḡḡıḡ bu eydilen benüm toğru yolumdur ki tevḥiddür, şerī' atdur..... (103b/1=006/153)

TIEM 40: Dakı bayık uşbu yolumdur, toğru iken, pes uyan ana; dakı uyman yollara (69a/5=006/153)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; yolum köp köni (T.); bu yolum tüz (T.); toğru yolumdur ki tevḥiddür, şerī' atdur (T.+Ar.); yolumdur, toğru iken (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.31. Sıdk (سِدْق):

“Sıdk”, “s-d-k” kökünden türeyen kelime, allah'ın kelamı olması nedeniyle, sıdk ile vassfedilmiştir ki, insanlığa hakkı ve doğruyu söyler (Türk 2001:173).

T. çınlıḡ ya'nī muḡammād; könike tuttı; rāstlıḡ; girçeklik bile; toğruyı ya'nī Kur'an'ı

TIEM 73: ol kim kældürdi çınlıḡ ya'nī muḡammād ymā çın tut(t)ı anı ya'nī ābū bākr anlar tururlar saḡnuqlar. (337v/7=039/033)

Rylands KT: ve könike tuttı anı bu ögür, ḡamuḡ saḡnuqlar tururlar. (71a/1=039/033)

Hekimoğlu KT: Taḡı ol kim keldi rāstlıḡ birle, taḡı rāstladı anı; anlar, anlar saḡınganlar. (441a/9=039/033)

Manisa KT: Ol kimse ki geldi girçeklik bile daḡı girçekledi, inandı ḡaḡḡı ki Ebū Bekr Şiddīḡ anlar müttāḡilerdür, küfri ma'şiyeti terk itdiler. (333b/5=039/033)

TIEM 40: Dakı ol kim getürdi toğruyı ya'nī Kur'an'ı, dakı toğru duttı anı; anlardur muttakılar. (219b/9=039/033)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; çınlıḡ ya'nī muḡammād (T.+Ar.) ; könike tuttı (T.); rāstlıḡ (F.); girçeklik bile (T.); toğruyı ya'nī Kur'an'ı (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.32. Vahiy (وَحْي):

Allah'ın kelamı olan Kur'an, vahiy yoluyla indirildiği için, bu vasıfla nitelendirilmiştir. Vahiy kelimesi Kur'an'da 45 ayette geçmektedir (Türk 2000; 176).

T. yarlıg; vahy; vahy; Tañrı ta'ālānuñ vahy; Kur'ân-ıla

TIEM 73: aygıl bütünlükün qorqıtur mǎn silǎrni yarlıg birlä eşitmǎz sağırlar oqımaǵnı qaçan qorqıtsalar. (237r/6=021/045)

Anonim KT: Aygıl yā Muḥammed: Men qorqıtur-men silerni vahy birle. Eşitmesler sağırlar oqımaǵnı qaçan anlar qor<ku>tulsalar. (34a/8=021/045)

Hekimoğlu KT: Aygıl: “Ḥaḳīḳat üze qorqıtur miz sizni vahy birle.” Taǵı eşitmez sağırlar<r> du'ānı, ol vaqtın kim qorqıtulurlar. (314a/2=021/045)

Manisa KT: Eyit ben sizi qorqıtmazın Tañrı ta'ālānuñ vahy bile. İşitmez sağır da'veti qaçan anlar inzār olsalar. (227b/6=021/045)

TIEM 40: Eyit: “Bayık korkıdurın sizi Kur'ân-ıla.” İşitmezler sağırlar, kığırmaǵı, ol vakt kim korkıdılsalar. (154b/8=021/045)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde;: **yarlıg** (T.); **vahy** (Ar.); **vahy** (Ar.); **Tañrı ta'ālānuñ vahy** (T.+Ar.); **Kur'ân-ıla** (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.33. El-Hüdā (الْهُدَى):

Hüda doğru yolu göstermek, açıklamak manasına mastardır. Hidayete götüren rehber ve hidayet olunan doğru yol manalarına da gelir (Türk 2001:162).

T. müsālmānlıq yolını; könilikni ya'nı Kur'ānnı; könilik; hidāyeti ki Kur'ān'dur; toǵru yolu

TIEM 73: biz qaçan eşit(t)i miz ärsä müsālmānlıq yolını kertgündilär añar, kim kertgünsä idisiñä qorqmaz äksüklükdin ap ymä kındın. (425v/3=072/013)

Anonim KT: Biz neteg kim eşitdük könilikni ya'nı Kur'ānnı inanduk anga pes kim kim inansa idisiñe pes qorqmas şevāb eksüklükkindin taǵı küçeylikdin ya'nı zulmdın. (111a/4=072/013)

Hekimoğlu KT: “Taǵı biz ol vaqtın kim eşittük könilik bittük anga. Kim kim bitse İdisiñe, qorqmaz ekismekdin taǵı zulmğa kelmekdin. (5551b/1=072/013)

Manisa KT: Taḥḳıḳ biz vaqtı ki işitdük hidāyeti ki Kur'ān'dur imān getürdük Qur'ān'a. Kim imān getürse Tañrı ta'ālāya qorqmaz eksüklüğindin cezāda daḡı zelil olmaǵdan, zulm olmaǵdan. (424b/7=072/013)

TIEM 40: “Dakı bayık biz, ol vakt kim işitdük toğru yolu, inanduk ana pes herkim inana Çalabı’sına, korkmaya eksmekden, ne dağı zulmdan. (274a/8=072/013)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; **müsālmānlık yolını** (Ar.+T.); **könilikni ya’ nī Qur’ānnı**(Ar.+T.); **könilik** (T.); **hidāyeti ki Qur’ān’dur** (Ar.) ; **toğru yolu** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.34. Tenzil (تَنْزِيل):

Allah tarafından indirilen kitap anlmına gelir. Kur’an’da şöyle bildirilir: *Muhakkak ki o (Kur’ân), âlemlerin Rabb’inin Tenzîlidir.*⁷

T. **kuğı ığmak**; **Teñri te‘ālā ızdı Qur’ānn**; **İndürmek**; **İnmişdür bu Qur’ān Tañrı ta‘ālādan**; **İndürmekdür**

TIEM 73: kuğı ığmak ajunluğlar ığisindin turur.(396v/2=56/080)

Anonim KT: Teñri te‘ālā ızdı Qur’ānnı halklar tapa. (71a/11=056/080)

Hekimoğlu KT: İndürmek ‘âlemlerning erkligindin. (513a/9=056/080)

Manisa KT: İnmişdür bu Qur’ān Tañrı ta‘ālādan ki ‘âlemlerün ħāliki, rāzıkıdur. (395a/3=056/080)

TIEM 40: İndürmekdür âlemler Çalabı’sından. (256a/9=056/080)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; **kuğı ığmak** (T.); **Teñri te‘ālā ızdı Qur’ānn** (T.+Ar.); **İndürmek** (T.); **İnmişdür bu Qur’ān Tañrı ta‘ālādan** (T.+Ar.); **İndürmekdür** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.35. Er-Rahme (الرَّحْمَة):

Kur’an, kendisini tasdik eden, ondaki hüküm, emir ve yasaklarla amel eden, helali helal, haramı haram bilenler için Allah’ın indirmiş olduğu bir rahmettir. Din ve dünya işlerinde insanları gerçeğe götürür ki, bu sayede rahmet ve sevap hasıl olur. Bu anlamda Kur’an, insanlık için, Allah’ın bir nimeti ve şefkatidir. (Türk 2001: 161)

T. **yarlıkamak**; **rahmet**; **rahmetdür**; **rahmatdur**

TIEM 73: indürdimiz okıgudın anı ol âm turur yarlıkamak kertgünüglilärkä arturmas küç kılığlarğa mägär qor ziyān. (211r/6=017/082)

⁷ Şuarâ: 26/192)

Hekimoğlu KT: Taķı indürür miz Ƙur'ān'dın anı kim, ol şifā taķı rahmet mü'minlerge. Taķı arturmas küç ķılğanlargā, meger yoķalmaķ, yā noķşān. (278b/3=017/082)

Manisa KT: İndürür biz Ƙur'ān'dan bir nesneyi ki şifādur Fātiħa sūresi gibi özge āyet şifā gibi rahmetdür mü'minlere, arturmaz zālamlere illā ĥasāreti. (201a78=017/082)

TIEM 40: Dakı indürürüz Kur'an'dan anı kim, ol dermandur dakı rahmatdur mu'minler içün; dakı arturmaz zālamlara, illā eksüklik ya'nī andan ötürü kim münkir olurlar. (137a/10=017/082)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **yarlıkamak** (T.); **rahmet** (Ar.); **rahmetdür**(Ar.); **rahmatdur** (Ar.) sözcüklerinden meydana gelmiştir.

3.3.36. Er-Rûh (الرُّوح):

Kur'an ruhtur. Zira onunla kalpler ve nefisler hayat bulur. Din onunla ihya olur, dünya maslahatları onunla tanzim edilir ve o ruhların yaşamasının sebebidir. Ruh kelimesi Kur'an'da çoĝu gere vahiy karşılığında kullanılmıştır (Türk 2001:171).

T. cabra'îlni öz yarlığımızdın; rūḥnı; sırrın; Ƙur'ān buyruĝumuz; canı ya'nī Kur'an'ı, buyruĝumuzdan

TIEM 73: taķı mundaĝoķ yarlıĝ ıdtımız saña cabra'îlni öz yarlığımızdın bilmāz ārdiñ nā ol bitig ap ymā kertgünmāk yoķ kim ķıldımız anı yarukluk... (357r/3=042/052)

Rylands KT: Mundaĝuķ yarlıĝ ıdtımız saña rūḥnı yarlığımız birle, bilmez erding né ol bitig né ol imān ançası bar ķıldımız anı nūr... (34b/2=042/052)

Hekimoğlu KT: Taķı anıng mengizlig vahy ķılduķ sening tapa sırrın, işimüzdin. Bilmez irding, kitāb ne turur taķı imān ne bolur. Velī ķılduķ anı yarukluk... (466a/9=042/052)

Manisa KT: Anuḡ gibi vahy eylemek sana Ƙur'ān buyruĝumuz bile yā Cebrā'îli gönderdük. Sen bilmezdi-sen, kitāb nedür daḡı imān nedür. Lākin biz ķılduķ Ƙur'ān'ı, nūr eyledük... (355a/5=042/052)

TIEM 40: Dakı andayuk vahy eyledük senün dapa canı ya'nī Kur'an'ı, buyruĝumuzdan. Bilmez idün, nedür kitab dakı imān; velikin eyledük anı nur... (232b/1=042/052)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **cabra'îlni öz yarlığımızdın** (Ar.+T.); **rūḥnı** (Ar.); **sırrın** (Ar.); **Ƙur'ān buyruĝumuz; canı ya'nī Kur'an'ı, buyruĝumuzdan** (F.+ Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.37. El-Hayr (الْخَيْرُ):

Kur'an hayırdır, iyiliktir. Müslümanlardan bir topluluğun, beşeriyeti bu hayırlı davet etmeleri, bu hayrı yapmağa çalışmaları gerekir (Türk 2001:161).

T. âdgülük; edgülük; edgülük; hasene; hayrı.

TIEM 73: Aylur anlarğa kim sakınuqluq kıldılar nâ ol kim indürdi idiniz ayurlar âdgülük. Anlarğa kim âdgülük kıldılar(198v/7=016/030)

Rylands KT: Ayıldı anlarğa kim: (42b1) sakınuqluq kıldılar ne ol kim indürdi İdiniz. Ayurlar: edgülük kıldılar(42a/3=016/030)

Hekimoğlu KT: Tağı aytıldı anlarğa kim sakındılar: “Neni indürdi İdingiz?” Aydılar: “Edgülük.” anlarğa kim körklüglük kıldılar(260a/1=016/030)

Manisa KT: Eydiler müttakîlere imân getürdiler: Ne indürdi ol gişilere ki muhsinlerdür Bu dünyâda hasene virilür?..... (186b/%=016/030)

TIEM 40: Dakı eyidildi anlara kim sakındılar: “Ne nese indürdi Çalabunuz?” Eyittiler: “Hayrı.” Anlara..... (127b/2=016/030)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; âdgülük (T.); edgülük (T.); edgülük (T.); hasene (Ar.); hayrı (Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.38. En-Ni'me (النِّعْمَةُ):

Kur'an nimettir. Nimet hoş dirliğe, refaha ve hâli vakti iyi olmaya denilir, ferah ve sevinç manasında da kullanılır. Kur'an-ı Kerim'in hidayeti de en büyük nimettir (Türk 2001:167).

T. idin ni' mâtini; idin ni' metini; İding ni' metini; Tanrı ta' âlânun ni' metlerini; Çalabun ni' metin

TIEM 73: idin ni' mâtini yâd kılğıl. (444r/8=093/011)

Anonim KT: Ve ammâ kendü idin ni' metini sözlegil şükr birle. Bu ni' meti, nübüvveti tiler. Peygâmbar aytdı kim azğa şükr kılmasa üküşke tağı kılmağay ve ni' metke şükr kılmak yâd kılmağ bolur. Yâd kılmasa kâfir bolur Ve bi'llâhi't-tevfik. (137a/21=093/011)

Hekimoğlu KT: Tağı ammâ İding ni' metini sözlegil. (576a/4=093/011)

Manisa KT: Ammâ Tanrı ta' âlânun ni' metlerini söyle, halka bildür. (444b/2=093/011)

TIEM 40: Dakı ammâ Çalabun ni' metin söyle (286a/11=093/011)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **ıdın ni'mätini** (T.+Ar.); **ıdın ni'metini** (T.+Ar.); **İdın ni'metini**(T.+Ar.); **Tağrı ta'ālānuğ ni'metlerini**(T.+Ar.); **Çalabun ni'metin** (T.+Ar.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.39. En-Nûr (النور):

Kur'ân, "yayılmış ı ışık" anlamına gelen "Nûr" ile nitelendirilmiştir. Nûr'un iki vasfı vardır; birincisi kendisinin açık ve net olması, ikincisi, başkasının ortaya çıkmasına sebeop olmasıdır. İşte Kur'ân bu iki vasa sahip aydınlatıcı bir kitaptır⁸. Kur'ân, şek ve delalet karanlıklarını yok eden nûrdur. Bu nûr bütün dünyayı aydınlatacak, bütün dünyayı kaplayacaktır. (Türk 2000: 160)

T. **tağrı nûrını**; **tağrı nûrını**; **Teğri nûrını**; **Tangrıning yaruklukını**, **Tağrı ta'ālānuğ nûrını**; **Tanrı aydınlığını**

TIEM 73: tilärlär kim öçürsälär **tağrı nûrını** ağızları birlä tağrı tükäl kılğalı turur öz nûrını näçämä tilämäsä tanığlılar.(408v/1=061/008)

Rylands KT: Tilerler kim öçürseler **Tağrı nûrını** ağızları birle, Tağrı tükäl kılğan turur Tağrı nûrını neçeme unamasa kâfirler. (44a/2=061/008)

Anonim KT: Tilerler, söndürseler **Teğri nûrını** ağızları birle ya' nî atsalar Teğri ta'ālānuğ nûrını İslām dinindin Teğri ta'ālā yetiz kılğan erür nûrını ya' nî bu va' da, nuşrat turur Teğri ta'ālādın, İslāmda āşkäre kılıp turur; niçe kim yigrense kâfirler ya' nî egerçi tüşvar kelse kâfirlargä. (87a/11=061/008)

Hekimoğlu KT: Tileyürler kim söndürseler **Tangrıning yaruklukını**, ağızları birle, Tağı Tangrı yarukluknung tamām kılğanı, tağı eger yigrense kâfirler. (529a/6=061/008)

Manisa KT: İsterler süyündürmege **Tağrı ta'ālānuğ nûrını** ağızları bile. Tağrı ta'ālā (10) tamām eyler eger kâfirler kerih görseler dağı. (407b/9=061/008)

TIEM 40: Dilerler kim söyündüreler **Tanrı aydınlığını**, ağızları-y-ıla; dakı Tanrı tamâm eyleyicidür aydınlığını, eger duşhar gördi-y-ise dağı kâfirler. (263b/8=061/008)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde: **tağrı nûrını** (T.+Ar.); **tağrı nûrını** (T.+Ar.); **Teğri nûrını** (T.+Ar.); **Tangrıning yaruklukını** (T.), **Tağrı ta'ālānuğ nûrını** (T.+Ar.); **Tanrı aydınlığını** (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

⁸ Nisâ: 4/174, Mâide:5/15, A'râf: 7/157, Tevbe: 9/32; Şûrâ:42/52, Hadid: 57/28, Tegâbü: 64/8

3.3.40. El-Hakk (الْحَقُّ):

Kur'an Hak'tır, doğrudur, bâtıl ile hiçbir ilgisi yoktur. Bâtıl, bu Hakk'ın karşısında yok olmağa mahkûmdur.

Kur'an'ın isimlerinden birisi de “Hakk”tır⁹. Zira Kur'an, Allah'ın elçisi Muhammed (s.a.v)'e indirdiği Hak'tır. O, batılın zıddıdır ve batılı yok eder. Kur'an'ın Hakk olmasının manası şudur: Kur'an, önceki ümmetlerin haberlerini verirken gerçeği, doğruyu söyler. İçindeki vaat ve vaat, mükellefi amel ve inançta hakikat üzere olmasını temin eder. Allah, onu birbirine zıt fasit manalarla değil, ‘el-kavlü'l-fasl (ayırdedici söz)’ anlamında Hak ile indirmiştir. Kur'an'ın bu şekilde Hak üzere indirilişi, kulların Allah'a ibadet ve bu nimete şükür etmesini gerekli kılar. Kur'an'ın Hak oluşu, onun tarihsellikten uzak ve çağlar boyu geçerliliğini sürdürecektir bir kitap olduğunu da gösterir. (Türk 2001: 160)

T. yarağlıg birlä; haq birle; haq bile; hakk-ıla

TIEM 73: biz ıdtımız seni yarağlıg birlä säwünç berigli kōrkut(t)açı, yok hiç ümmät mägär kächti anıñ içindä kōrkut(t)açı. (318v/4=035/024)

Hekimoğlu KT: Haq biz ıdduk sini hak birle, müjde birle taqı kōrkutğan. Taqı yok bir ögür kişidin, meger keçti anıñ içinde kōrkutğan. (417b/1=035/024)

Manisa KT: Taḥkik biz deni gönderduk hak bile beşâret eyleyici, haq va' deyi daḥı kōrkudıcı haq va' idden. (313a/1=035/023)

TIEM 40: Bayık biz viribiduk seni hakk-ıla, muştılayıcı dakı korkıdıcı. Dakı yokdur hiç bölük, illâ geçdi anun içinde korkıdıcı. (207b/5=035/024)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **yarağlıg birlä** (T.); **haq birle** (Ar.); **haq bile** (Ar.); **hakk-ıla** (Ar.) sözcük öbekleriyle karşılanmıştır.

3.3.41. Hablu'lâh (حَبْلُ اللَّهِ):

Kur'an tafsilat itibariyle “mesâni” kelimesi ile vasedilmiştir ki, “ikilemek ve tekrar etmek” anlamındadır. Zira o, önceki ümmetlerin kıssalarını açıklamaktadır, veya onda kıssa ve nasihatlar tekrar edilmiştir. Veya Kur'an ikişerlidir. Cennet ve cehennem mümin ile kafirler'in vasıfları arka arkaya zikredilmiştir. Allah (cc) onda birçok emrini birkaç kez tekrarlamıştır. (Türk 2000: 170)

⁹ Bakara: 2/92, Nisâ:4/170, En'âm:6/5, A'râf: 7/159, Yûnus: 10/89-94-108, Hûd: 11/17, Kehf: 18/29, Mü'minûn: 23/70-71, Ankebût:29/68, Sebe':34/43, Fâtır: 35/24-31, Şûrâ: 42/24, Zuhurf: 43/29-30-78, Ahkâf: 46/7; Muhammed:47/3, Kâf:50/5, Hadîd: 57/16, Mümtehine: 60/1, Hâkka: 69/51

T. tañrı urğanıña; Tangrı urğanınga, ya'nı Tangrıning 'ahdinge; Tañrı ta'ālā ipine ki Qur'an'dur; Tanrı ipine ya'nı dñine

TIEM 73: taķı yapışuñ tañrı urğanıña kamuğ taķı tarılmañ taķı yāđ kılın tañrıniñ ni' mätini sizniñ üzä ol uğurda kim ärdiñiz(48r/1=003/103)

Hekimoğlu KT: Taķı yapşung Tangrı urğanınga, ya'nı Tangrıning 'ahdinge, kamuğ; taķı tarılmañ. Taķı yāđ kılın Tangrıning ni' metini, (61a/1) sizniñ üze; ol vaķtın kim irdiñiz (60b/8=003/103)

Manisa KT: Yapışuñuz Tañrı ta'ālā ipine ki Qur'an'dur. Cemī' üñüz ayrılmañuz haķdan. Zıkr eyleñüz Tañrı ta'ālānuñ ni' metlerini sizüñ üstüñüze ki siz düşmānlar-ıduñuz... (44a/4=003/103)

TIEM 40: Dakı yapışun Tanrı ipine ya'nı dñine, hep; dakı bölük bölük olman: Dakı anun Tanrı ni' metini, üzerünüze, ol vakt kim oldunuz-ıdı..... (29a/1=003/103)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **tañrı urğanıña (T.); Tangrı urğanınga, ya'nı Tangrıning 'ahdinge (T.+Ar.); Tañrı ta'ālā ipine ki Qur'an'dur; (T.+Ar.) Tanrı ipine ya'nı dñine (T.+Ar.)** sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.42. Mesānī (مثنائي):

Kur'an tafsilat itibariyle "mesānī" kelimesi ile vasedilmiştir ki, "ikilemek ve tekrar etmek" anlamındadır. Zira o, önceki ümmetlerin kıssalarını açıklamaktadır, veya onda kıssa ve nasihatlar tekrar edilmiştir. Veya Kur'an ikişerlidir. Cennet ve cehennem mü'min ile kafirlerin vasıfları arka arkaya zikredilmiştir. Allah (cc) onda bir çok emrini birkaç kez tekrarlamıştır. (Türk 2000: 170)

TIEM 73: tañrı indürdi söznüñ körklügräkini **bitig oħşasıǵlı ekkirär qawrulur** qorqar andın anlarınñ täriläri.....(336r/3=039/023)

Rylands KT: Tañrı indürdi sözde körklügrekni, **kitābnı menzeşigli** rāstlıķ içre yandruǵlılar, andağ teprer teg andın anlarınñ terileri(93a/2=039/023)

Hekimoğlu KT: Tangrı indürdi söznüñ körklügrekini; kitābnı, **oħsaǵan, mükerrer bolgan kitābnı.** Çıǵrılır andın anlarınñ köñgülleri kim qorqarlar İdilerindin, andın song yumşatur terileri.... (440b/2=039/023)

Manisa KT: Tanrı ta‘ālā indürdi haber yahşısını ki Qur‘ân’dur, bir kitāb ki āyetler mu‘ciz olmağda, birbirine *oğşar tafşıl olup ayrılmışdur haq bātıl*da. Ürperür saçları, durur ol kimsenün ki Tanrı ta‘ālādan qorqarlar, andan sonra leyin olur yumşaq olur dirileri ...(332b/8=039/023)

TİEM 40: Tanrı indürdi söz görklüregın: Bir kitab, bir nicesi bir nicesine benzer ya‘nī *görklülükde dakı toğrulukda, ikin ikinler*. Ürperür ditreyü andan ya‘nī azab âyeti okınacak, derileri anların kim korkarlar Çalabı’larından; andan yumşanur derileri ...(219a/10=039/023)

Türkçe ilk Kur‘an çevirilerinde; bitig oğşaşığlı ekkirär qawrulur (T.+Ar.); kitābnı menzeşigli; (Ar.+T.) mükerrer bolğan kitābnı (Ar.+T.); oğşar tafşıl olup ayrılmışdur haq bātıl (T.+Ar.) görklülükde dakı toğrulukda, ikin ikinler. (T.) sözcükleriyle karşılanmıştır.

3.3.43. Kerīm (کریم):

Kendi alanında üstün olan her şey, kerem sıfatı ile vasedilir. Kerīm, medhetme sıfatlarını kendisinde toplayan bir sıfattır. Dolayısıyla Kur‘ân, diğer kitaplar arasında övgüye en layık ve en şerefli, en üstün kitap olduğu için kerīm sıfatı ile nitelendirilmiştir. (Türk 2000: 164)

T. okıgu turur ağırlıg.; Şerif, büzürg, kirāmī turur.; ögmekke sezā Kur‘ân; bu Qur‘ân kerīmdür; ol, Kur‘ân’dur görklü -yâ aziz Tanrı katında

TİEM 73: bu *okıgu turur ağırlıg.* (396v/1=056/077)

Anonim KT: Bu Qur‘ân kim kelipdür Muhammedge. *Şerif, büzürg, kirāmī turur.* Şi‘r, sihr ve kehānet degül turur. (71a/6=056/077)

Hekimoğlu KT: Haqıkat üze ol, *ögmekke sezā Kur‘ân.* (513a/8=056/077)

Manisa KT: Tahkik *bu Qur‘ân kerīmdür.* (395a/1=056/077)

TİEM 40: Bayık *ol, Kur‘ân’dur görklü -yâ aziz Tanrı katında.* (256a/8=056/077)

Türkçe ilk Kur‘an çevirilerinde; okıgu turur ağırlıg (T.); Şerif, büzürg, kirāmī turur. (Ar.+F.); ögmekke sezā Kur‘ân (T.+Ar.); bu Qur‘ân kerīmdür (Ar.); ol, Kur‘ân’dur görklü -yâ aziz Tanrı katında (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

3.3.44. Mecid (مجید):

Cömertlik ve yücelikte koşma manasındaki “mecd”den gelir. Mecid ise, kendisine mahsus lutfu bahşetmede koşandır. Gerçekte bu vasıf Allah’a aittir. Kur‘ân’ın Mecid ile vasfı dünyevî ve uhrevî mekârimi ihtiva etmesiyledir. (Türk 2000: 174)

T. kur'an hakkı uluğ; Qur'an hakkı uluğ.; Mecid, Müşrif kerim; ögmekke sezāvār Qur'ānnı.; şerefi vardır; Kur'an hakkı-y-ıçun ululuklu.

TİEM 73: bu ant turur kâf tağı tuta kâf tağı hakkı kim bu ciḥān tāgrāsini tutup turur tağı kur'an hakkı uluğ. (381v/6=050/001)

Rylands KT: Kâf tağı yana ajun tegreki and, Kur'an hakkı uluğ. (68a/2=050/001)

Anonim KT: Ant yād kıılır Teḡri Qur'an birle Mecid, Müşrif kerim biz seni ayduḡ. (48b/6=050/001)

Hekimoğlu KT: Ant içer men, ögmekke sezāvār Qur'ānnı. (495a/2=050/001)

Manisa KT: Bu sūre kâf sūresidür, Qur'an hakkı-çün şerefi vardır özge kitāblar üstine. (379a/4=050/001)

TİEM 40: Dakı Kur'an hakkı-y-ıçun ululuklu. (247a/2=050/001)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; kur'an hakkı uluğ (Ar.+T.); Qur'an hakkı uluğ. (Ar.+T.); Mecid, Müşrif kerim (Ar.); ögmekke sezāvār Qur'ānnı (T.+Ar.); şerefi vardır (Ar.); Kur'an hakkı-y-ıçun ululuklu. (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

3.3.45. El-Hakīm (الحكيم):

“Hikmet sahibi” manasındaki “Hakim” lafzı, Kur'an'ın bir vasfıdır. Üç yerde Kitab lafzına sıfat olmuştur. Hikmetler içerdiği için bununla vasedilmiştir. Hakim olan Allah (c.c.), kitabını “el-Hakim” ile nitelendirmiştir. Ancak Kur'an'ın hakim olması mecazdır. Mecaz oluşu, esasen hakîmin Allah olması, Kur'an'ın da Allah'ın hikmet ve doğrularını gösteren olmasıdır. Zira Kur'an, her fiilinde birçok hikmet sergileyen hikmet sahibi Allah'ın, her söz ve tespitinde birçok hikmet ortaya koyan hakim kitabıdır. (Türk 2000: 165)

T. kur'an hakkı bākütülmüş; Hikmetlig Qur'an birle.; Qur'an hakkı-çün hak hükm eyleyicidür; Muhkem Kur'an hakkı-çun

TİEM 73: kur'an hakkı bākütülmüş. (320r/1=036/002)

Hekimoğlu KT: Hikmetlig Qur'an birle. (420a/5=036/002)

Manisa KT: Kur'an hakkı-çün hak hükm eyleyicidür. (315b/2=036/002)

TİEM 40: Muhkem Kur'an hakkı-çun. (209a/6=036/002)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; **kur'an hakkı bākūtülmüş** (Ar.+T.); **Hikmetlig Qur'an birle** (Ar.); **Kur'an hakkı-çün hak hükm eyleyicidir** (Ar.+T.); **Muhkem Kur'an hakkı-çün** (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.46. Mükerrrem (مُكَّرَّم):

T. ağırlanmış bitiglar içinde ya'nî lāvḥü'l- maḥfūz; Şuḥūflar içinde ikrāmı ya'nî Levḥu'l- maḥfūz.; Defterler içinde, kerīm kılınmış; Muşhaflarda sâbitdür, kerîmdür; Kitablar içinde ağırlanmış

TIEM 73: ağırlanmış bitiglar içinde ya'nî lāvḥü'l- maḥfūz. (435v/9=080/013)

Anonim KT: Şuḥūflar içinde; ayturlar: Yalawaç kitābı andağ kim aytur, taqı kim tilese yād kılğay Qur'ānı; ikrāmı ya'nî Levḥu'l-maḥfūz. (125a/10=080/013)

Hekimoğlu KT: Defterler içinde, kerīm kılınmış. (565a/1=080/013)

Manisa KT: Muşhaflarda sâbitdür, kerîmdür Tanrı ta'ālā. (435a/6=080/013)

TIEM 40: Kitablar içinde ağırlanmış. (280b/7=080/013)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; ağırlanmış bitiglar içinde ya'nî lāvḥü'l- maḥfūz; Şuḥūflar içinde ikrāmı ya'nî Levḥu'l-maḥfūz (T.+Ar.); Defterler içinde, kerīm kılınmış (Ar.+T.); Muşhaflarda sâbitdür kerîmdür (Ar.); Kitablar içinde ağırlanmış (Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir..

3.3.47. Gayb:

“Onlar ki Gayb’a inanıp namazlarını kılarlar”¹⁰. Kur'an, burada Gayb ile nitelendirilmiştir ki, birçok sebebin içinden en önemlisi, Kur'an'ın öteki semavi kitap mensuplarının kitaplarına tahrif ettiklerine dair verdiği haberdir. (Türk 2000: 175)

T. örtüglükkā; ğaybgā; ğabya; görünmez nesneye ya'nî Tanrı'ya, yâ uçmağa, yâ kıyamata, yâ Kur'an'a

TIEM 73: anlar kim kertgünürlär örtüglükkā taqı adağın kılurlar namāznı andın kim rüzı berdimiz anlarğa. (2v/2=002/003)

Hekimoğlu KT: Anlarğa kim bit(e)rlər ğaybgā taqı peyveste kılurlar namāzları, taqı ol nirsege kim indürüldi sindin aşnu, taqı āhiretni anlar yaqın bilürler. (2a/9=002/003)

¹⁰ Bakara: 2/3

Manisa KT: Ol muttakîler ki imân götürürler birliğine Tanrı ta'âlânın, ğayba dağı âhirete imân getürdiler dağı namâz durgururlar. Dağı ol rızık ki anlara virdük nafağa eylerler Allâh yolına. (2a/4=002/003)

TİEM 40: Anlar kim inanurlar görünmez nesneye ya'nî Tanrı'ya, yâ uçmağa, yâ kıyamata, yâ Kur'ân'a dakı durudurlar namâz, ya'nî dâym kılurlar. Dakı andan kim rûzî virdük anlara, nafağa virürler. (2a/2=002/003)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde örtüglükkâ (T.); ğaybğa (Ar.); ğayba (Ar.); görünmez nesneye ya'nî Tanrı'ya, yâ uçmağa, yâ kıyamata, yâ Kur'ân'a (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.48. Merfu' (مَرْفُوع):

T. kötrülmüş; Kötrülmüş yoķaru; kötrülmi; Ķadri yücedir, ; yücedilmiş ya'nî yidinci göge

TİEM 73: kötrülmüş arıtılmış. (435v/9=080/014)

Anonim KT: Kötrülmüş yoķaru İdi katında, arıĝ bolmış yalawaçlar elinde ya'nî ferişte. (125a/10=080/014)

Hekimoĝlu KT: kötrülmüş, arıĝ kılınmış. (565a/1=080/014)

Manisa KT: Ķadri yücedir, münezzehdür, arıdur şeytânlar elinden. (435a/6=080/014)

TİEM 40: yücedilmiş ya'nî yidinci göge, arınılmış, ya'nî arusuzlar tutmaĝından. (280b/7=080/014)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde; kötrülmüş (T.); Kötrülmüş yoķaru (T.); kötrülmüş (T.); Ķadri yücedir, (Ar.+T.); yücedilmiş ya'nî yidinci göge (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.49. Aceb (عَجَب):

Kur'an, herkesi dehşet ve hayrete düşüren ve bir benzeri olmayan son derece mükemmel, güzel ve harika bir kitaptır. Kur'an'ın aceb olması i'caz delillerini ikame etmede, manalarının doğruluĝu ve nazmının güzelliğinde, kendinden önceki kitapların aksine mükemmel olmasıdır (Türk 2001:172).

De ki: "Bana vahyolundu ki: Cinlerden bir topluluk Kur'an dinleyip şöyle dediler: Biz harikulade güzel bir Kur'an dinledik."¹¹

¹¹ Cinn:72/1

T. okıgını tañ.; tañ, ‘acā’ib; tang Qur’ānnı; ‘aceb Qur’ān’dur.; Kur’an tañ.

TIEM 73: aygıl vahy kältürüldi māniñ tapa kim ol tıñladı bir gürüh pärilärdin aydılar biz eşit(t)imiz okıgını tañ. (424r/1=072/001)

Anonim KT:Qur’ān okığanun Rasū<|>‘a.nuñ eşitdiler. Pes aytdılar: Biz eşitdük Qur’ānnı tañ kim hergiz eşitgen bolmağaymız munuñ teg tañ, ‘acā’ib. (110a/2=072/001)

Hekimoğlu KT: Aygıl; Vahy kılındı manga, haqıqat üze ol, eşitti bir ögür perilerdin, aydılar: “Biz eşittük tang Qur’ānnı. (550b/2=072/001)

Manisa KT: Eyit yā Muḥammed: Baña vahy oldı ki taḥkik işitdi Qur’ān’ı bir bölük ciniler Eyitdiler: Taḥkik biz işitdük biz Qur’ān’ı ki ‘aceb Qur’ān’dur. (424a/4=072/001)

TIEM 40: Eyit: “Vahy olındı bana kim, bayık kulak duttı işitmege bir bölük üç-ile on arasında perilerdin, pes eyittiler: “Bayık biz işiddük Kur’an tañ. (273b/11=072/001)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde okıgını tañ (T.); tañ, ‘acā’ib (T.+Ar.); tang Qur’ānnı(T.+Ar.); ‘aceb Qur’ān’dur. (Ar.+T.); Kur’an tañ(Ar.+T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.50. Tezkire (تذكرة):

“O (Kur’ān), korunanlar için bir Tezkire (öğüttür).¹²

T. pānd turur; ol Qur’ān ‘ibret erür pārsālarğa ya‘nī pend erür; ögütlemek; Qur’ān naşihatdur; ögütlemekdür

TIEM 73: ol pānd turur saḥnuqlarğa (421v/7=069/048)

Anonim KT: Taḥı ol Qur’ān ‘ibret erür pārsālarğa ya‘nī pend erür mendin mu‘minlerge. (105a/18=069/048)

Hekimoğlu KT: Taḥı haqıqat üze ol, ögütlemek saḥınganlarğa. (546b/1=069/048)

Manisa KT: Taḥkik bu Kur’ān naşihatdur müttakılere ki anlar müntefi‘ olurlar. (420b/10=069/048)

TIEM 40: Dakı bayık ol, ögütlemekdür muttakılara. (271b/11=069/048)

¹² Hâkka 69/48

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **pänd turur** (F.); **ol ẖur'ān 'ibret erür pārsālarğa ya' nī pend erür** (Ar.+F.); **ögütlemek** (T.); **ẖur'ān naşihatdur** (Ar.); **ögütlemekdür** (T.) sözcüklerinden veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.51. Mübārek (مُبَارَك):

Kur'an, dünya ve ahirette kendisine uyan, onunla amel eden için mübarek bir kitaptır. Bununla tavsif edilmesi, ondaki ilahî hayırların çokluğuna dikkat çekmek içindir (Türk 2001: 177).

T. ẖutluğ; bereketlig, menfa'atleri köp ağğan; mübārekdür; mubārekdür

TIEM 73: Bu bitig turur indürdimiz anı kutluğ <könikā tutuğlı> ol kim yüzikā otu yana ẖorqutsa(104v/8=006/092)

Hekimoğlu KT: Taķı bu kitāb, indürdük anı; bereketlig, menfa'atleri köp ağğan; <rāstlağan> ol nirseni kim ileyinde turur; taķı munung üçün kim ẖorqutsang(134b/7=006/092)

Manisa KT: Bu ẖur'ān kitābdur, indürdük, mübārekdür. Taşdıķ eyleyicidür elince gelen nebīler kitābları ẖorqutmağ-içün(96b/6=006/092)

TIEM 40: Dakı uşbu kitabdur, indürdük anı; mubārekdür; gircek dutıcıdur anı kim ileyindedir ya' nī ilerügi kitablar; dakı korkıdasan(64b/3=006/092)

Türkçe ilk Kur'an çevirilerinde **ẖutluğ** (T.); **bereketlig, menfa'atleri köp ağğan** (Ar.+T.); **mübārekdür** (Ar.); **mubārekdür** (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.52. Müsaddik (مُصَدِّق):

Kuran, tasdik edici ve teyit edicidir. Çünkü kendisinden önce indirilen kitapların doğruluğu onun onaylamasıyla bilinmektedir.

T. könikā tutuğlı; rāstlağan; Taşdıķ eyleyicidür; gircek dutıcıdur

TIEM 73: Bu bitig turur indürdimiz anı ẖutluğ <könikā tutuğlı> ol kim yüzikā otu yana ẖorqutsa mākā boğunını anıñ tāğrāsındä..... (104v/8=006/092)

Hekimoğlu KT: Taķı bu kitāb, indürdük anı; bereketlig, menfa'atleri köp ağğan; <rāstlağan> ol nirseni kim ileyinde turur; taķı munung üçün kim ẖorqutsang Mekkeni taķı ol kim irselerni kim anıñ tegresinde.(134b/7=006/092)

Manisa KT: Bu ẖur'ān kitābdur, indürdük, mübārekdür. Taşdıķ eyleyicidür elince gelen nebīler kitābları ẖorqutmağ-içün Mekke ẖavmini daķı ħavālisinde olanları..... (96b/6=006/093)

TİEM 40: Dakı uşbu kitabdur, indürdük anı; mubârekdür; gircek dutıcudur anı kim ileyindedir ya‘nî ilerügi kitablar; dakı korkıdasan yâ Muhammed Mekke’yi, dakı anı kim yöresindedür..... (64b/3=006/092)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde **könikâ tutuğlı** (T.); **râstlağan** (F.); **Taşdik eyleyicidir** (Ar.+T.); **gircek dutıcudur** (T.) sözcük veya sözcük gruplarından meydana gelmiştir.

3.3.53. Ümmü’l Kitab (أُمُّ الْكِتَابِ):

“el-ümm” sözcüğü “anne” anlamındadır. Kur’an, bütün kitapların kaynağı olduğu için bu ad verilmiştir.

T. ol **kur’ân bitigniñ aşı**; Ol **Levh-ü’l-mahfûz içinde**; ol, **Levhü’l-Mahfûz içinde**; **Kur’ân levh-i mahfûzda**; Kur’an, kitab aslında ya‘nî **lavha’l-mahfûz**

TİEM 73: ol kur’ân bitigniñ aşı içindä turur biziñ üskümüzde barçada yügsäk bütün işlig. (358v/1=043/004)

Rylands KT: Ol Levh-ü’l-mahfûz içinde biziñ üskümüzde yüksek berk turur. (37b/1=043/004)

Hekimoğlu KT: Takı haqîkat üze ol, Levhü’l-Mahfûz içinde, katımızda yüksek, hikmetlig. (467a/2=043/004)

Manisa KT: Tahkîk Kur’ân levh-i mahfûzda, bizüm katımızda yücedür, uludur, hikmeti mübâlağadur. (355b/3=043/004)

TİEM 40: Dakı bayık ol ya‘nî Kur’an, kitab aslında ya‘nî lavha’l-mahfûz bizüm katımızda yücedür, hikmet issidür. (232b/7=043/004)

Türkçe ilk Kur’an çevirilerinde; **kur’ân bitigniñ aşı** (Ar.+T.); **Ol Levh-ü’l-mahfûz içinde** (Ar.); **ol, Levhü’l-Mahfûz içinde** (Ar.); **Kur’ân levh-i mahfûzda** (Ar.); **Kur’an, kitab aslında ya‘nî lavha’l-mahfûz** (Ar.) sözcük veya sözcük gruplarıyla karşılanmıştır.

Sonuç

Çeviri en zor yapılan işlerden biridir. Hele Kur’an gibi kutsal bir metni çevirmek ve anlamlandırmak için çok donanımlı olmak gerekir. Bunun yanında Kur’an’daki *Kur’an* kavramını Türkçe karşılıklarıyla ifade edebilmek ve bu kavramların Arapça karşılıklarını tam olarak verebilmek, çeviriyi yapan için ağır dinî sorumluluk gerektirir. Bunların dışında, çeviri faaliyeti, çevirinin yapıldığı dilin diğer dile karşı mukavemetini de gösterdiği için dil alanında önemsenmektedir.

Doğu ve Batı Türkçesi ile yapılan ilk Kur'an çevirilerinde, Kur'an kavramı incelendiğinde, Türkçenin özellikle Doğu Türkçesi Kur'an çevirilerinde, Türkçe kelimelerle kavramlara karşılık vermede daha istekli ve daha yetenekli olduğu görülmektedir. Bunun sebebi belki de ilk çevirilerin yapıldığı dönemde Arapça ve Farsça'nın halk arasında yaygın olarak kullanılmaması ve bu dillerin edebî dile fazlaca nüfuz etmemesidir. Sonuçta Kur'an kavramının Türkçe adlarla karşılanması Türkçenin doğru ve yerinde kullanıldığı zaman en kutsal metinleri bile Türkçe karşılıklarıyla çeviri yapılacak kadar üretken bir dil olduğunu gösterir. Diğer taraftan da ilk Kur'an çevirileri yapan/yapanların taşıdığı Türkçecilik tavrının yerinde oluşunu işaret etmektedir.

Kaynaklar

- Ata, A.(2013). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi: Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ateş, S. (1975).*Kur'ân-ı Kerîm ve Cümle Meali*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Borokov, A. K.(2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. - XIII. Yüzyıllar)*, (Rusçadan Çeviren: USTA, Halil İbrahim, AMANOĞLU Ebülfez), Ankara, TDK.
- Çanga, M.(1999). Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, İstanbul.
- Diyanet işleri başkanlığı (1993). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 2. Baskı, Ankara.
- Dumlu, Ö.(1999).Kur'an'da Bazı Kavramlara Bakış, İzmir.
- Ece, H.K.(2000). İslamın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Eckmann, J.(1976). *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*, Budapest.
- Fehd, T. (2002). "Kur'an" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi cilt 26. İstanbul.
- Karabacak, E.(1999).*An Inter-Linear Translation Of The Qur'an Into Old Anatolian Turkish = Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi: Introduction and Text I, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department Of Near Eastern Languages and Civilizations. 1994; (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a.1997; (Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b-451a.*
- Karagöz İ., Karaman, F.,Paçacı, İ., Canbulat, M.,Gelişgen, A.,Ural, İ.(2005). Dini Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı yay. Ankara.

- Kök, A.(2004).*Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 1v/ 235v/2)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Marangozoğlu, M.(2006).Kur'an İsimleri Antolojisi, Pınar yay. İstanbul.
- Sağol, G.(1999).*Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text)*, Harvard, (410 pages), 1993; *(Part II: Glossary)* Harvard, 1995, (310 pages); *(Part III Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b)*, Harvard, 1996; *(Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two:301a-587b)*, Harvard.
- Topaloğlu, A., Muhammed Bin, H.(1978). *XV/ Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır Arası Kur'an Tercümesi*, I Giriş ve Metin, İstanbul,1976; II, Sözlük, İstanbul.
- Türk, N. (2001).Kur'an'da Kitap Kavramı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamaış Doktora Tezi), Sakarya.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 235v/3-450r/7)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Ünlü, S. (2006). “*İlk Türkçe Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Çevirilerinde Peygamber Kavramı*”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Türklük Sempozyumu Ankara.